

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος εἰκοστός.

Συνδρομὴ ἑτήσια: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἀρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἑκαστοῦ ἔτους καὶ εἶνε ἑτήσια. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδοῦ Σταδίου 32.

20 Ὀκτωβρίου 1885

ΑΠΟ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Ἐπιστολαὶ πρὸς φίλον.

ΣΤ'.

Μεσολόγγι, τῆς 24 Ἀπριλίου.

Ἐπὶ τέλους εὐρίσκομαι εἰς τὸ Μεσολόγγι!

Ἴσως ὑποθέσεις ὅτι, γράφων ἐντεῦθεν, ἔχω τὴν φαντασίαν πλήρη ἡρωϊκῶν ἀναμνήσεων, ὅτι ἀναπολώ σκηνὰς πολέμου, ἐφόδους τῶν πολιορκητῶν, ἐξόδους τῶν πολιορκουμένων, νύκτας ἀγρύπνους εἰς τοὺς προμαχώνας, πυροβολισμοὺς ἐν μέσῳ τοῦ σκότους, καὶ κλαγγὴν ὄπλων, καὶ ἀγρίας κραυγὰς μαχητῶν, καὶ γοερῶν γογγυσμῶν τῶν θνησκόντων. Ὅχι, φίλε! Ἡ νῦξ εἶναι ὠραία, τὰ πάντα περὶ ἐμὲ ἤρεμα, ἐπιστρέφω ἀπὸ μακρὸν παρὰ τὴν θαλασσολίμνην περίπικτον, ἀντὶ δὲ βοῆς πολεμικῆς, μοῦ ἔρχονται μόνον εἰς τὸν νοῦν οἱ ἡσυχαιοὶ στίχοι τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούνη. Τοὺς ἐνθυμῆσαι:

• Εἰς τὴν λίμνην ἐκυματοῦσα μίαν ἀνέφελη νυχτιά.
 Ἡ πολυπαθὴ καρδιά μου ἐποθοῦσε μοναξιά.
 Σιγὰ φλοίσβιζε τὸ κύμα ἔς τὸ μονόβλο ἐμπρός,
 τὸ πανάκι μου φουσοῦσε ἀεράκης στεριανός.
 Δὲν ἀκούετο ἄλλος κρότος ἀπ' τὸν κρότον τῶν ψαριῶν
 ὅταν ἔξαφνα πηδῶντας ἐθοῦτοῦσαν ἔς τὸν βυθόν.
 Ἐξανόιντο μακρόθεν τῶν ψαράδων ἡ πυραῖς,
 φρίνοντο ὄλας ἀπ' τὸ μάκρος πῶς κινούνται μοναχαῖς,
 κ' ἐσηματίεζαν ἐμπρός μου τόξον ὄλο φρεϊνόν.
 Ὅταν τῆς θάλασσης πλανῆται ἔπερπατοῦσαν ἔς τὸ νερό.
 Ἀνεφάνοντο σποράδην τ' ἄστερέωτα νησιά,
 λὲς κ' ἐβῆσαν ὑγρὰ τότε ἀπὸ τ' ἄβυσθα νερά.
 Πάμπολλα θαλασσοπούλια κουρνιασμένα ἔδω κ' ἐκεῖ
 εἶχαν φύλακας τὰ σότη καὶ τὰ κύματα στρωμνὴ.
 Τὸ φεγγάρι ἀπὸ τῆς Πύργας εἶχε ἀρχίσαι τὸ βουνὸ
 ν' ἀναβαῖναι ἀγάλια ἀγάλια τὸν καθάριον οὐρανὸ
 κ' ἡ ἀχτίνα του ἔς τὸ κύμα ἐλαφρὰ νὰ κολυμβῆ,
 κ' ὀλογάλανο τὸ κύμα νὰ τὴν βλέπῃ, νὰ γελᾷ...

Ὁ Τρικούνης ἦτο Μεσολογγίτης καὶ ἠγάπα τὴν πατρίδα του. Αἱ ὠραιότεραι σελίδες τῆς ἱστορίας του τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἶνε ἐκεῖναι, ἔνθα ὁ λόγος περὶ Μεσολογγίου. Ὅτε γράφει περὶ τῆς πόλεως ὅπου ἐγεννήθη, ἡ καρδιά του θερμαίνεται καὶ τὸ ὄφρος του ἀνυψοῦται. Ὁ πρόεδρος τῆς ἐνεστῶσης κυβερνήσεως εἶναι υἱὸς του, κατὰ σύμπτωσιν δὲ τυχερὰν ἐκ Μεσολογγίου ἦτο καὶ ὁ Δεληγιώργης, ὅστις πρωταγωνιστήσας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς μετὰ τὴν ἐξω-

σιν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου, ἀπέθανεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας κατὰ τὸ 1879. Οἱ Μεσολογγίται δικαιοῦνται νὰ ἐπαίρωνται διὰ τοὺς δύο τούτους πολιτικούς ἄνδρας, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα νέαν προσθέτουσιν εὐκλειαν εἰς τὴν ἔνδοξον πατρίδα των.

Ἄλλὰ δὲν εἶχα τὴν πρόθεσιν νὰ ἠμιλήσω ἀπόψε περὶ Μεσολογγίου. Αὐρίον τὰ περὶ τούτου· σήμερον ἔχω νὰ σοῦ διακοινώσω τὰς ἀπὸ Ἀγρίνιον ἕως ἐνταῦθα ἐντυπώσεις μου.

Ἐνόμιζα ὅτι μετὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ τὴν Ἀκαρνανικὴν πεδιάδα, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδω ὠραιότερον τι ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἠπατώμην. Μὲ ἐθάμβωσεν ἡ σημερινὴ ἀλληλουχία τοσοῦτων γραφικῶν τοποθεσιῶν, μὲ κατεγοήτευσεν ἡ ὠραιότης, ἡ ἀγριότης, ἡ ποιικιλία, ἡ ἀντίθεσις των! Ὁμολογῶ ὅτι ἡ φυσικὴ καλλονὴ τῶν μερῶν τούτων ὑπερέβη τὰς προσδοκίας μου, ἐνοῶ δὲ τώρα διατὶ οἱ Τοῦρκοι ἠγάπων τοσοῦτον τὸ Βραχῶρι.

Πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κάρλελι, ὡς ὠνομάζετο τότε ἡ Αἰτωλοακαρνανία. Πολλοὶ Τοῦρκοι πλούσιοι εἶχον ἐνταῦθα μεγαλοπρεπεῖς κατοικίας περικυκλουμένας μὲ διπλὰ καὶ τριπλὰ περιτειχίσματα, εἰς δὲ τὰ περίξ τῆς πόλεως ἦσαν διεσπαρμένα αἱ ἐπαυλεις των, ὅπου ἡ δροσερὰ σκιὰ τῶν δένδρων, τὰ διαυγῆ καὶ ἄφθονα νερά, πρὸς δὲ καὶ τὰ προσοδοφόρα κτήματα, ἀπετέλουσιν τὴν ζωὴν εὐάρεστον καὶ γλυκεῖαν. Εἶχον δικαιοὶ οἱ Τοῦρκοι μὴ προθυμοποιούμενοι νὰ παραιτήσωσιν οἰκειοθελῶς τὸ Βραχῶρι.

Ἡμεῖς τὸ ἀπεχαιρετήσαμεν σήμερον πολὺ πρῶτ, διὰ νὰ προφθάσωμεν τὰ τελευταῖα κελαδῆματα τῶν ἀηδόνων εἰς τὰ γεφύρια τοῦ Ἀλάμηπη. Τὰ λεγόμενα ταῦτα γεφύρια εἶναι μακρὰ λιθοκτιστος ὁδός, στηριζομένη ἐπὶ τριακοσίων καὶ ἐπέκεινα τόξων καὶ διασταυροῦσα τὸν πορθμὸν, διὰ τοῦ ὁποίου συνέχονται ἡ λίμνη Τριχωνίς καὶ ἡ λίμνη τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Λέγω πορθμὸν μὴ γνωρίζων πῶς ἄλλως νὰ ὀνομάσω τὸ πρᾶγμα. Ἔλος δὲν εἶναι, καθόσον τὰ ὕδατα δὲν μένουσιν στάσιμα· τὰ βλέπει τις ῥέοντα ἡσύ-

χωρὸς ὑπὸ τινὰ τῶν τόξων. Ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ λίμνη· ἐξαιρέσει τοῦ ὑπὸ τὰ τόξα ρεύματος, δὲν βλέπεις οὐδαμῶς περὶ σὲ ὕδατα. Πλατύφυλλα φυτὰ καλύπτουν ὅλην ἐκεῖ τὴν ἐπιφάνειαν μὲ τοὺς πρασίνοὺς δίσκους τῶν. Ἀναμέσον αὐτῶν ὑφούνται ἄλλων φυτῶν λεπτότερα στελέχη, τὰ δὲ ποικιλόχροα ἄνθη, ἀνοικτὰ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους, μετατρέπουν εἰς ἀνώνα θε-
 απέσιον τὸν πλωτὸν τοῦτον κήπον. Ὑπερανοῦ τοῦ ἐπιπλέοντος μυρικανθοῦς δαπέδου ὑφούνται οἱ εὐμήκεις κορμοὶ δένδρων ἀπείρων, διὰ δὲ τῶν διασταυρουμένων πυκνῶν κλώνων ἀκτίνες τινὲς φωτός, διαπερῶσαι μόλις τὸ φύλλωμα, καταβαίνουν μέχρι τῶν ἀνθῶν ἐπὶ τῶν ἡσυχῶν ἀορά-
 των ὑδάτων. Ἀλλὰ τὰ ὕδατα δὲν τὰ βλέπεις, καὶ θὰ ἐνόμιζες ὅτι εὐρίσκεσαι ἐντὸς δάσους σκι-
 ροῦ, ἐὰν δὲν ἤκουες τοὺς βατράχους, οἵτινες τρο-
 μάζοντες καθόσον προχωρεῖς, βυθίζονται μὲ πά-
 ταγον ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον διὰ μέσου τῶν φύλ-
 λων, ἐνῶ οἱ σύντροφοὶ τῶν μακρῶν, ἐκεῖ ὅπου δὲν τοὺς διαταράσσει ὁ τρόμος τῆς παρουσίας σου, πληροῦν τὸν ὄρατον ἄερα μὲ τὰ ἤχηρά των κοάζ. Ἐπὶ δὲ τῶν κλώνων ψάλλουν ἐναρμονίως τὰ πτηνὰ, περιφρονοῦντα τὴν βοήν τῶν ἐνῦδρων ἀντιζήλων τῶν.

Τίς ἦτο ὁ Ἀλάμπητης οὗτος, τοῦ ὁποῦ οἱ γέφυρα διακινεῖ τὸ ὄνομα; Ἐγνώριζεν ἄρα γε, ὅτε ἐκτίθει διὰ μέσου τῶν λιμνῶν τὴν ὁδὸν ταύτην, ὅτι ἐδημιούργει τὸν γοητευτικώτερον ἐπὶ γῆς περίπατον; Δὲν ἠδυνήθη νὰ συλλέξω ἀκρι-
 βεῖς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις. Ἴσως ἦτο εὐλαβῆς τις Μουσουλμάνος θέλων νὰ δαπνήσῃ τὰ πλοῦτα του ἐπὶ ἄγαθῶν (1) Οἱ Τούρκοι ἀφῆκαν τοσοῦτον ὀλίγα ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἵχνη ἄγαθὰ τῆς διαβάσεως τῶν, ὥστε ἀποβαίνει ἐτι μᾶλλον ἀξί-
 παινον τὸ ἔργον τοῦ Ἀλάμπη. Οὔτε τὴν ἐπο-
 χὴν τῆς οἰκοδομῆς τῆς γεφύρας ταύτης ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω. Ὁ Leake, ὅστις ἐπισκεφθεὶς τὸ Βραχωρι κατὰ τὸ 1805 ἠδύνατο νὰ λάβῃ πληροφῶριαν ἀκριβεστέρως παρὰ τῶν κρατούντων τότε ὁμοπίστων τοῦ Ἀλάμπη, ἀναφέρει μόνον ὅτι κατὰ τοὺς Βραχωρίτας τὰ γεφύρια ταῦτα εἶχον κτισθῆναι πρὸ δικαιοσύνης ἐτῶν, προσθέτει δὲ ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκτίσθησαν ἐπὶ θε-
 μελίων ἀρχαιοτέρως ἐτι ἐποχῆς. Κατὰ τὸν Rouqueville, οἱ Ἕλληνες τοῦ Βραχωρίου ἀπέ-
 διδον τὴν οἰκοδομὴν τῆς γεφύρας εἰς τοὺς Νορ-
 μανδοῦς, αὐτὸς δ' ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι ἐκτί-
 σθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ, ἃς ἤμεθα γενναίωτεροι ἡμεῖς καὶ ἃς ἀφήσωμεν ἀδια-
 φιλονεικτοῦν εἰς τὸν Τούρκον Ἀλάμπη τὴν ἡδύνατον τοῦ ταύτην.

Μετὰ τὴν διάβασιν τῆς γεφύρας ἐπιστρέψα-
 μεν καὶ πάλιν πρὸς τὴν βορείαν ὄχθην τῆς λί-

(1) Ἴδε ἐν τῇ Ἐστία τῆς 31 Μαρτίου 1885 τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Δροσίνης περὶ τοῦ Ἀλάμπη τούτου ἀναφερόμενα.

μνης, διὰ τῆς νέας ὁδοῦ ἣτις διασχίζει τὸ ἔλος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τοῦ κτίσματος τοῦ Ἀλάμπη. Ἡ ὁδὸς αὕτη συνδέει τὸ Ἀγρινίον μετὰ τοῦ Μεσολογγίου, εἶναι δὲ ἐξαιρετικὸς κατ' ὅλον αὐτῆς τὸ μήκος καὶ ὡς πρὸς τὴν χάραξιν καὶ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν δια-
 τήρησιν. Τὴν δ' εὐχρηστίαν τῆς μαρτυρεῖ ἡ ἐπ' αὐτῆς κίνησις· συνηντήσαμεν σήμερον πολλὰς καὶ διαφόρους ἀμάξας, τῶν ὁποίων ἡ θεὰ ἦτο διπλασίως εὐχάριστος μετὰ τὴν χθεσινὴν μετὰ τὸ Καρβασαρά καὶ Ἀγρινίου ἐρημίαν.

Ἐὰν διηρχόμεν τὴν λίμνην μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης, θὰ ἐθαύμαζα οὐχ ἦτοον τὴν ὠριότητα τοῦ ἐνῦδρου δάσους, τὸ ὁποῖον δια-
 σχίζει. Ἡ φύσις εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἐνταῦθα, ἡ αὐτὴ πλουσίᾳ βλάστησις καλύπτει τὰ νερά, τὰ αὐτὰ δένδρα σχηματίζουν πρασίνοὺς ἐξ ἴσου θό-
 λους. Ἀλλ' εἰς τὰ γεφύρια τοῦ Ἀλάμπη σὲ κατακυριεύει περισσότερο τὸ γόητρον μυστηρι-
 ῶν ἐντυπώσεων. Ἐκεῖ περιπατεῖς ἐπὶ ἐδάφους χαμηλοτέρου, ὥστε εἶναι πλησιέστερά σου τὰ νερά· τὰ βλέπεις ὑπὸ τοὺς πόδας σου εἰσρέοντα ἀθροῦδως ὑπὸ τὰ τόξα τῆς γεφύρας·—ἡ ὁδὸς εἶναι στενοτέρα, ὥστε οἱ κλώνοι τῶν δένδρων σχηματίζουν ἄνωθεν πυκνοτέραν σκιά·—εἶναι ἀρχαιότερα, καὶ τὸ χόρτον βλαστάνει ἀναμέσον τῶν ὑγρῶν πρασίνων λίθων τῆς·—εἶναι ἐρημο-
 τέρα, καὶ δὲν ἀκούεις κρότον ἀμαξῶν, οὔτε συναν-
 τᾶς ἄλλους διαβάτας. Βεβαίως αἱ ἀηδόνες συ-
 νέρονται κατὰ προτίμησιν περὶ τὰ γεφύρια, οἱ δὲ βράτχοι ἐκεῖ θὰ κοάζουν μετὰ πλειοτέρου ἐνθουσιασμοῦ.

Μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ ἔλους, ἡ ὁδὸς στρέ-
 φουσα πρὸς τὰ δεξιὰ παρακολουθεῖ τοὺς πρόπο-
 δας τοῦ ὄρους Ζυγοῦ, ἀποτόμως ὑψουμένου ὑπε-
 ράνω τῶν δύο λιμνῶν, ἔπειτα δὲ, κάμπτουσα πρὸς τ' ἀριστερὰ εἰσέρχεται εἰς σειράν στενῶν φράγγων, αἵτινες ἀπολήγουν εἰς τὴν περιώνυμον Κλεισοῦραν, τὰ Κύκνεια Τέμπη τῶν ἀρχαίων. Ὅταν ἔλθῃς ἐνταῦθα, σὲ συνιστῶ προτοῦ κάμψης πρὸς τ' ἀριστερὰ, νὰ καταβῇς ἀπὸ τὴν ἀμαξάν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου ἐκεῖ, τοῦ ὀνομα-
 ζομένου «Ἀλιτσᾶ ράχη». Θ' ἀναβῇς μέχρι τῆς κορυφῆς καὶ θὰ καταβῇς ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευ-
 ρᾶς εἰς τὴν φράγγα, ὅπου παραγγέλλεις τὸν ἀμαξηλάτην νὰ σὲ περιμένῃ. Πρόσεχε ὅμως εἰς τὴν κατάβασιν, διότι ὁ λόφος εἶναι ἀπόκρημνος, εἰς τινὰ δὲ μέρη ἐκόπη κατὰ κάθετον πρὸς χά-
 ραξιν τῆς ὁδοῦ, καὶ τοῦτο εἰς ὕψος τοσοῦτον, ὥστε δὲν σὲ συμβουλεύω νὰ ἐκτεθῇς εἰς τὸν κίν-
 δυνον ἀκουσίου πηδήματος. Ἀλλὰ τὸν κόπον τοῦ ν' ἀναβῇς καὶ νὰ καταβῇς θ' ἀντιπληρώσῃ ἡ ἀπὸ τὴν κορυφὴν θεὰ. Εἰς τοὺς πόδας σου ἀπλοῦνται αἱ δύο λίμναι χωριζόμεναι ἀπὸ τὸ ἐνῦδρον δάσος, πέραν αὐτῶν ἡ πόλις τοῦ Ἀγρι-
 νίου ἐν μέσῳ τῆς πρασίνου εὐφρόρου ζώνης τῆς,

μακρότερον δὲ τὰ ὄρη τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου, περὶ σὲ, θάμνοι θαλεροὶ καὶ παντοειδῆ ἄνθη. Ἐὰν ἀγαπᾷς τ' ἄγρια ἄνθη, (καὶ τίς δὲν τ' ἀγαπᾷ;) θὰ εὕρῃς ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄφθονον καὶ ποικίλην τέρψιν. Εἶναι ὠραία, πολλὰ, καὶ εὐωδέστερα ἢ ἄλλαχού. Εἰς τοὺς ἐξοχικοὺς περιπάτους σου θὰ ποδοπατῆς τὸν θύμον καὶ τὸ ὄριγανον, τὸ δὲ ἄρωμά των προ-
 σκολώμενον εἰς τὰ ὑποδήματα καὶ τὰ φορέ-
 ματά σου θὰ σὲ συνοδεύῃ ἐπὶ πολλὴν εἰσέτι ὥραν. Ἀλλὰ μὴ ἔλθῃς ἀπὸ τὸ καύσαν ἀποξη-
 ράνῃ τὰ πάντα. Ὁ ἥλιος ἐνταῦθα, μάλιστα δὲ εἰς τὴν Ἀττικὴν, μαραίνει τὴν φύσιν, καθὼς ἀλλαχού τοῦ χειμῶνος οἱ πάγοι. Προτιμότερον νὰ ἔλθῃς τὸν χειμῶνα, —ἀλλ' ἐὰν δύνασαι ἔλθῃ κατὰ τὴν ἀνοιξιν. Ἀληθὲς ὅτι πανταχοῦ ἡ φύσις εἶναι ὠραία τὴν ἀνοιξιν, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐν-
 ταῦθα φαίνεται ὠραιότερα.

Καθόσον πλησιάζεις πρὸς τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀπόκρημνα βουνὰ τοῦ ὄρους Ζυγοῦ, βλέπεις περὶ σὲ σοβαρωτέραν τὴν φύσιν καὶ ἄγριωτέραν. Ἡ χωρίζουσα τὸ βουνὸν χαράδρα δὲν φαίνεται μα-
 κρόθεν, μόνον δὲ ὅταν προσεγγίσης τὴν βλέπεις ἐξαίφνης ἐνώπιόν σου, ὅπισθεν τῶν φοβερῶν βρά-
 χων οἵτινες, κρεμάμενοι ἄνωθεν σου, φαίνονται ἔτοιμοι νὰ πέσωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου. Ἡ χα-
 ράδρα δὲν ἀκολουθεῖ τὴν εὐθείαν γραμμὴν, ὥστε ἀπὸ προχωρήσει τις δὲν βλέπει οὔτε πόθεν εἰ-
 σήλθεν οὔτε πόθεν θὰ ἐξέλθῃ. Αἱ πετρώδεις πλευ-
 ραὶ τοῦ σιτιστοῦ ὄρους ὑφούνται ἀποτόμως ἐκατέ-
 ρωθεν, ὡς τοῖχοι ὑπερμεγέθεις, ἀπὸ δὲ τοῦ θά-
 θους, ὁπόθεν βλέπεις ἐπὶ τῶν βράχων τὰ σημεῖα τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, φαντάζεσαι ὅτι πρό-
 σφατὸς τις ὑποχθόνιος κλονισμὸς τοὺς διέρρηξε καὶ τοὺς ἤνοιξε. Στενὴ λωρὴ οὐρανοῦ κυανοῦ χωρίζῃ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς σου τὸ χάσμα, ποῦ καὶ ποῦ δὲ διασχίζει τὸν ἄερα, ἐκεῖ ὑψηλὰ, γύψ πλατυπέφυτος ἢ ταχύς ἰεραξ. Εἰς τὰ ὑπέρυθρα ἄκρα τῶν βράχων διακρίνεις μόλις τὰς ὀπὰς ὅπου ἔχουν τὰ ὄρεα τὰς φωλιάς των. Καταλαμβά-
 νουσαι ὑπὸ φρίκης μυστηριώδους ἐντὸς τοῦ βαρά-
 θρου ἐκείνου, νομίζεις ὅτι νέα τῆς φύσεως ἀνα-
 τροπὴ θὰ ἐπέλθῃ ἐνῶ εὐρίσκεσαι ἐκεῖ, καὶ ὅτι τὸ χωρισθὲν ὄρος θὰ συνενωθῇ πάλιν διὰ μιᾶς καὶ θὰ σ' ἐνταφιάσῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐκ νέου προ-
 σαρμοσθέντων βράχων.

Ἡ ὁδὸς ἐχαράχθη παρὰ τοὺς πόδας τῶν δε-
 ξιῶθεν σου κρημνῶν. Πρὸς τ' ἀριστερὰ, κάτωθεν τῆς ὁδοῦ, εἶναι ἡ ξηρὰ κοίτη τοῦ χειμάρρου, διὰ τοῦ ὁποῦ, ἐν καιρῷ χειμῶνος, ἐκκενοῦνται τὰ ἐκ τῶν βροχῶν καὶ τῶν χιόνων ὕδατα τῆς φράγγ-
 γος. Αἰσθάνεσαι ὡς ἐλάφρως τῆς ψυχῆς ὅταν ἐπὶ τέλους ἴδῃς τὴν κλεισώρειαν εὐρυνόμενην καὶ ἀν-
 τικρῦ σου τὸν οὐρανό, προτοῦ εἶτι ἀνακαλύψῃς τὴν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐκτεινομένην πεδιά-
 δα, καὶ πέραν αὐτῆς τὴν θάλασσαν.

Ἐκεῖ,—εἰς τὴν εἰσοδὸν δηλαδὴ τοῦ στενοῦ ὅτε ἔρχεσαι ἐκ Μεσολογγίου,—ὠκοδομήθη πρό-
 τινων ἐτῶν ξενῶν, παρέχων καταφύγιον ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ ἀναφυγὴν ἐν ὄρῳ καύσανος. Ἐμ-
 προσθὲν του ὑπάρχει εὐρὸ προαύλιον, ὅπου, ὑπὸ τὴν σκιά τῶν δένδρων, μακρὰ ξύλινα τράπε-
 ζαι μὲ τὰ θρανία των περιμένουν τοὺς κεκμηκό-
 τας ὁδοιπόρους. Ἄνω τῆς θύρας τοῦ ξενῶνος πλάξ φέρουσα ἐπιγραφὴν εἰς ἀρχαιοπρεπῆ γλῶσσαν μνημονεύει ὅτι ἐθεμελίωσεν αὐτὸν ἁ Πανάρετος ὁ Παλαμᾶς ὑπὲρ τῶν ξενῶν, ἀρωγῇ τῶν ἀειμνή-
 σταν καὶ φιλανθρωπῶν συν' ὀρομητῶν, ἐν ἔτει σω-
 τηρίῳ ΑΩΘΗ' μηνὶ Νοεμβρίῳ μεσοῦντι.»

Εἶναι ἀξιοπεριεργὸς καλόγηρος ὁ Πανάρετος οὗτος. Ἦκουσα πολλὰ περὶ αὐτοῦ εἰς Ἀγρινίον καὶ ἐπεθύμουν νὰ τὸν γνωρίσω προσωπικῶς. Ἀμα φθάσαντες εἰς τὸν ξενῶνα ἐζητήσαμεν τὸν ἡγού-
 μενον, ὡς τὸν προσαγορεύουν πάντες ἐνταῦθα, μολοντί δικαιοματικῶς δὲν τῷ ἀνήκει τοιοῦτος τίτλος. Δὲν ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ πρὸς ἡμᾶς. Εἶναι πεντηκοντούτης περίπου, ἀναστήματος μετρίου, νευρώδης τὰ μέλη, μὲ τὸ βλέμμα διαπεραστικὸν ὑπὸ τὰς δασείας ὄφρυς του. Ἀντὶ ράσου ἔφερε μακρὸν Εὐρωπαϊκὸν ἐπενδύτην, ἐπὶ δὲ τῆς κε-
 φαλῆς σκούρον καλογηρικὸν μὲν τὸ σχῆμα, πλα-
 γίως ὅμως ἐπικείμενον. Ἡ μακρὰ γενειὰς καὶ ἡ ὑπὸ τὸν σκούρον ἡμικρυπτομένη κόμη ἦσαν τὰ μόνον ὄρατὰ τεκμήρια τοῦ μοναχικοῦ σχήματός του. Λέγεται ὅτι δὲν διήλθε κατ' ὑπερβολὴν ἡσυχῶς τὴν νεότητά του καὶ ὅτι συνέπεσαν ρή-
 ξεις μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῆς Δικαιοσύνης, ἐξ ὧν δ' ἐνόησα ὑπέστη, ὅτι ἦτο στρατιώτης, κατα-
 δίκην διὰ πρᾶξιν τῆς ὁποίας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω τὰς λεπτομερείας, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ὁποίας προσέφυγε κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ βουνὰ. Ἀναμιχθεὶς εἰς τὰς στρατιωτικὰς συνωμοσίας, αἵτινες προηγήθησαν τῆς ἐξώσεως τοῦ βασι-
 λέως Ὁθωνος, κατώρθωσεν ἔκτοτε ν' ἀποκτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ἐπιρροὴν ἰκανήν, ὥστε νὰ μὴ θεωρῆται ἀναξία λόγου ἡ συνδρομὴ του ἐν καιρῷ ἐκλογικῶν ἀγώνων. Ὁ χρηστός καὶ ἀσκητικὸς βίος διὰ τοῦ ὁποῦ ἐξα-
 γοράζει τὰς ἀμαρτίας τῆς νεότητός του, τὸν περιβάλλει μὲ γόητρον οὐδόλως ἀμαυρούμενον ὡς ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τῶν παλαιῶν του κατορ-
 θωμάτων. Ἐπεθύμουν νὰ ἐμβαθύνω περισσότερο εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς παρελθούσης ζωῆς του, περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλει ὁ ἴδιος ἀφελῶς καὶ μετὰ συντριβῆς καρδίας μετὰ τὸ ἀπὸ κοινοῦ πρόγευμα μὲς ὑπὸ τὰ δένδρα τοῦ περιβόλου του. Ἀλλ' ἡ ἀφέλειά του αὐτὴ ἀνεγαίτιζεν ἀντὶ τοῦ νὰ ἐνθαρ-
 ρύνῃ τὴν ἀδιακρίσιαν τῶν ἐρωτήσεών μου. Διὸ ν' ἀκούσῃ τις παρ' αὐτοῦ τὴν ἀφήγησιν τοῦ πο-
 λυκιμάντου βίου του, ἐπρεπε νὰ διανυκτερεύσῃ εἰς τὸν ξενῶνά του ἐπὶ μίαν ἢ δύο νύκτας, ἐὰν δ' ἐπέιθετο νὰ λαλήσῃ, δύναμαι νὰ βεβαιώσω,

κρίνων ἐξ ὧν παρ' αὐτοῦ ἤκουσα, ὅτι θὰ ἦτο λίαν ἐνδιαφέρουσα ἡ διήγησις του. Καίτοι περιωρισμένης παιδεύσεως, ἔχει τὴν διάνοιαν ὀξείαν, εἶδε καὶ γνωρίζει πολλά καὶ περὶ παντός ἔχει τι νὰ εἴπῃ. Ἀλλὰ πρὸ πάντων διακρίνεται ὁ στρατιώτης ὑπὸ τὸν καλόγηρον. Ὡς ἀνάμνησιν τοῦ πολεμικοῦ βίου του ἔχει εἰς τὸν ζενῶνα μικρὸν πυροβόλον, τὸ ὁποῖον βεβαίως θ' ἀντηχήσῃ πρὸς τιμὴν σου ὅταν τὸν ἐπισκεφθῆς, τότε δὲ θὰ ὑψωθῇ καὶ ἡ Γαλλικὴ σημαία εἰς τὴν πύλην τοῦ προαυλίου του. Ἀλλὰ πρόσεχε, μὴ προσφέρῃς χρήματα εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς φιλοξενίας του. Παρ' ὁμογενῶν ἴσως δέχεται διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ εὐεργετικοῦ ὄντως ἰδρύματός του, ἀλλ' ἀπὸ ζένον ποτέ!

Ἀπὸ τὸν ζενῶνα ἡ ὁδὸς καταβαίνει ἐλικοειδῶς πρὸς τὴν πεδιάδα, διὰ μέσου δὲ ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων ἀπολήγει εἰς τὸ Μεσολόγγι, ἀπέχον δύο περίπου ὥρας ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ἡμεῖς ἀντὶ τοῦ νὰ μεταβῶμεν ἐκεῖ κατ' εὐθείαν, ἐπρωτιμήσαμεν νὰ λοξοδρομήσωμεν ἐντὸς τῆς πεδιάδος, ἐπισκεπτόμενοι πρῶτον τὸ Αἰτωλικὸν καὶ μετ' αὐτὸ τὴν Κατοχὴν, χωρὶς κείμενον εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀχελώου.

Τὸ Αἰτωλικὸν εἶναι μία ἐκ τῶν πόλεων ὅσαι, ὡς χθὲς ἔγραφα, ἐξεδικτίσθησαν μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Εἰς τὰς συγγραφὰς τῶν περιηγητῶν καὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος θὰ τὴν ἀνεύρηξ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀνατολικόν*. Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἔμεινεν ἄσημον κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Ἐν ἔτει 1823 ἡ ἐκ πεντακοσίων μόνον ἀνδρῶν φρουρὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ ὑπέστη, ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἡμισυν, ἀξιομνημόνευτον πολιορκίαν, μέχρις οὗ οἱ Τούρκοι ἀπελπισθέντες ἔκαυσαν τὰς σκηνὰς των καὶ ἀνεχώρησαν κατὰ ζοφερὰν νύκτα τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, ὡσεὶ φοβούμενοι μὴ τοὺς καταδιώξωσιν οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι πολεμισταί. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, ἐν ἔτει 1826, ὅτε ὁ Ἰβραήμης κατώρθωσε νὰ εἰσαγάγῃ τὰ πλοιάριά του εἰς τὰς θαλασσολίμνας, μὴ δυνάμενοι ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης προσβολὰς του, οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι. Ὁ νικητὴς ὑπεσχέθη νὰ σεβασθῇ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων, ἐκτὸς μίξ καὶ μόνης ἐξαιρέσεως· μόνον δὲ ὅτε οἱ ἠττηθέντες ἐξῆλθον ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον τῆς πόλεως, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἄρταν, ἧτις τοῖς ὠρίσθη ὡς τόπος διαμονῆς, τότε μόνον ἐφανερῶθῃ χάριν τίνος ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο ὁ πορθητής. Οἱ τρισχίλιοι κάτοικοι τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἀπὸ ἐγυμνώθησαν τῶν ὑπαρχόντων των, ἐκτὸς ἑκατὸν γροσίων κατὰ κεφαλὴν, διημβύθησαν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας, μόνη δὲ μία κόρη ἐξόχου καλλονῆς, ἀφραπαθείσα ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων της, ὠδή-

γήθη εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ. Αὕτη ἦτο ἡ συνομολογηθεῖσα ἐξαιρέσις.

Αἱ ἀπέναντι τοῦ Μεσολογγίου ἀπλούμεναι θαλασσολίμναι, κάμπουσαι πρὸς δυσμὰς σχηματίζουν κόλπον, ἡ ἐνδοτέραν θαλασσολίμνην, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας κεῖται τὸ Αἰτωλικὸν ἐπὶ νησιδίου, οὐτινος κατέχει ὅλην τὴν περιφέρειαν. Ἄλλοτε δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβῇ τις ἐκεῖ ἄλλως ἢ διὰ θαλάσσης. Τώρα τὸ νησιδίον ἐνοῦται μετὰ τὴν στερεάν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη διὰ μακρᾶς ἐπιθαλασσίας ὁδοῦ ἢ γεφύρας. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως εἶναι τοσοῦτον στεναί, ὥστε δυσκόλως τὰς διέρχεται τις ἐφ' ἀμάξης, ὅταν ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Μεσολογγίου θέλῃ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἀντίπερα παραλίαν. Οἱ συνοικισταὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ δὲν προείδον ὅτι θὰ συνενωθῇ ποτέ ἡ πόλις των μετὰ τὴν στερεάν, ἄλλως δὲ ἀμαξίτας ὁδοὺς δὲν εἶχον, οὔτε ἔχουν, αἱ ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κηδεμονίαν κτιζόμεναι πόλεις. Ἐνταῦθα ἡ δυσκολία τοῦ νὰ γείνωσιν εὐρύτεραι εἶναι μεγαλύτερα ἢ ἀλλαγῶν, ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως χώρου· μόλις ταῦτα εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως ὑπάρχει μικρὰ πλατεῖα, ὅπου ἐνοικίασαμεν ἄλλην ἀμαξάν διὰ νὰ μᾶς μεταφέρῃ εἰς Κατοχὴν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δοθῇ ἀνάπαυσις ὀλίγη εἰς τὰ ζῶα, ἅτινα ἀπρὸ μᾶς ἔφερον ἀπὸ Ἀγρίνιον εἶχον νὰ μᾶς φέρωσι μέχρι Μεσολογγίου. Οἱ ἵπποι τῶν μερῶν τούτων, εἰ καὶ οὐδαμῶς θεωρητικοί, ἀντέχουν ὅμως πολὺ εἰς τὸν δρόμον καὶ τὸν κόπον, εἶναι δὲ τόσο μᾶλλον ἀξιοθαύμαστοι διὰ τοῦτο, καθόσον οἱ ἀμαξήλαται δὲν φκίνονται ἐμπνεόμενοι ἀπὸ αἰσθήματα ὑπερβολικῆς τρυφερότητος πρὸς αὐτούς. Εἶθε νὰ συντελέσῃ πρὸς βελτίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἵπποτροφίας ἡ ἀπόκτησις τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἰδρύθη πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν Ἴππικὴ Ἐταιρία ἧτις, παρεκτὸς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ σπουδαίου τούτου κλάδου τοῦ ἐθνικοῦ πλοῦτου, ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς Ἀθήνας καὶ τὰ ἵπποδρόμια, ὅχι κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀγγλικόν, μὲ jockeys, καὶ στοιχήματα, καὶ τὰς κυρίας στολισμένας ὅπως ἡ περίστασις τὸ ἀπαιτεῖ, καὶ μὲ ὅλα τὰ παρεπόμενα. Δὲν σοῦ εἶπα ὅτι βλίνομεν βιαίως βήμασι πρὸς τὸν πολιτισμόν;

Ὁλόκληρος ἡ πεδιάς τὴν ὁποίαν διήλθομεν σήμερον, ἀπὸ τὰς ὑπώρειας τοῦ ὄρους Ζυγοῦ ἕως εἰς Κατοχὴν, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι Μεσολογγίου, ἀποτελεῖ ἀπέραντον ἀμπελῶνα ποικιλλόμενον ἀπὸ ἀγρούς καπνοῦ καὶ τινὰς δεινῶνας, κυρίως ἐξ ἐλκίων. Ἀπὸ τὸ ὕψωμα τῆς Κατοχῆς δὲν βλέπεις, ἐφ' ὅσον τὸ βλέμμα ἐκτείνεται, ἢ τὸ ζωηρὸν πράσινον χρῶμα τῆς ἀμπέλου ἐκατέρωθεν τῶν ἄσπρων νερῶν τοῦ ποταμοῦ. Ἐνταῦθα ὁ Ἀχελῶς ρεεῖ σύσσωμος ἐντὸς τῶν ὄχθων του, δὲν μοιράζεται ἀφρίζων καὶ πηδῶν τοὺς βράχους καὶ χωρίζομενος ἀπὸ μικρὰ νησιδία, — φα-

νεται βαρὺς καὶ σοβαρὸς, δὲν ἔχει τὴν χθεσινὴν ἀγριωπὴν χάριν του. Ἐπίστε, ἐν καιρῷ μάλιστα χειμῶνος, ἀγριεὺει καὶ ἐνταῦθα καὶ ὑπερπηδῶν τὰς ὄχθας του καταστρέφει ὅ,τι εὐρη, ἀλλὰ σήμερον ἐφέρετο φρονίμως καὶ ἀξιοπρεπῶς, εἶχε δὲ τῆς ὠρίμου ἡλικίας τὴν ὠραιότητα, — ἐνῶ χθὲς εἶχε τῆς νεότητος τὸ γόητρον, ὅτε τὸν ἐβλέπομεν ἀπὸ τὴν κλονιζομένην γέφυραν, πέραν τῶν ἐρειπίων τῆς Στράτου.

Σήμερον τὸν διέβημεν διὰ περάματος. Ἡ Κατοχὴ κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης του, εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν. Εἶναι χαριεστάτη τοῦ χωρίου τούτου ἡ τοποθεσία ἐπὶ λόφου ὄχι πολὺ ὑψηλοῦ, λούοντος τοὺς πόδας του εἰς τὰ νερά τοῦ Ἀχελώου. Τὸ ἐξωτερικὸν τῶν οἰκιῶν μαρτυρεῖ ἐνταῦθα εὐεξίαν ὑπερτέραν πολλῶν Ἑλληνικῶν χωρίων καὶ κωμοπόλεων.

Τὸ κατ' ἐμὲ εὐχαρίστως θὰ παρεξέτεινα τὴν ἐκδρομὴν μέχρι τοῦ Τρικαρδοκάστρου, ὡς ὀνομάζονται κοινῶς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Οἰνιάδων, ἀλλὰ — καὶ πάλιν — δὲν δύναμαι νὰ ἐπισκεφθῶ πάντα ὅσα ἐπεθύμουν νὰ ἴδω. Ἄς ἀρκεσθῶμεν ἀναγινώσκοντες ἐκ νέου τὴν περιγραφὴν τῶν Οἰνιάδων εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Heuzey.

Ὅτε ἐπεστρέψαμεν ἐκ Κατοχῆς εἰς Αἰτωλικόν, ἐνῶ ἠτοιμάζετο ἡ ἀμαξά διὰ τὸ Μεσολόγγι, ἐχρησιμοποίησα εὐαρέστως τὴν ὥραν συνδιαλεγόμενος μετὰ ἱκανοὺς ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκεῖ γενεᾶς. Οἱ μικροὶ Αἰτωλοὶ ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὸ σχολεῖον διήρχοντο φαιδροὶ καὶ ζωηροὶ τὴν πλατεῖαν, ὅπου ἐπεριμέναμεν καθήμενοι ὑπὸ τὴν ἐξέχουσαν στέγην τοῦ καφενεῖου. Ἡ φυσικὴ ἐνώπιον ζέων δειλία των ἐδυσκόλευσε κατ' ἀρχὰς τὴν ἐπικοινωνίαν, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ἐξημερώθησαν καὶ περιεκυκλώθη ἐκεῖ ἐπὶ τῆς πλατείας ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ σχολείου. Γνωρίζεις τί προπάντων μοῦ ἐπροξένησεν εὐχαρίστησιν; Ὅτι εἶχον εἰς τοὺς μικροὺς φύλακὰς των ὡς βιβλίον ἀναγνώσεως «τοὺς ἐνδόξους Ἑλληνας τοῦ 1821, ἢ τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος». Τὸ βιβλίον δὲν εἶναι βεβαίως καλὸν ὑπόδειγμα ὕφους καὶ γλώσσης, οἱ μαθηταὶ δὲν θὰ εὐρωσιν ἐν αὐτῷ τὰ ἀξιωματικότερα παραδείγματα ὡς πρὸς σύνταξιν καὶ ὀρθογραφίαν, ἀλλ' ὑπωσδήποτε καλλίτερον ἀνάγνωσμα δὲν ἠδύνατο νὰ δοθῇ εἰς Ἑλληνοπαιδας. Θὰ ἴδωσιν ἐκεῖ δι' ὁποίων θυσίῶν, δι' ὅπου ἠρωτισμοῦ καὶ ὑπόσης αὐταπαρνήσεως οἱ πατέρες ἡμῶν ἠδυνήθησαν νὰ μᾶς κληροδοτήσωσι τὴν ὠραίαν ταύτην χώραν, ἀπρὸ τὴν ἡλευθέρωσαν ἀπὸ τὴν συμφορὰν καὶ τὸ ὄνειδος τῆς δουλείας. Τί εὐγενέστερον μάθημα δύναμεθα νὰ διδάξωμεν εἰς τὰ τέκνα μας;

Ἀλλ' ὀφείλω νὰ προσθέσω, πρὸς ἀφαίρεσιν πάσης μελοδραματικῆς χροιάς ἀπὸ τὴν παρέμβασίν μου ταύτην, ὅτι οἱ περὶ ἐμὲ μικροὶ ἦρωες

ἐκεῖνοι ἐφόρουσαν πάντες γιακέτα καὶ πανταλόνια. Οὐδὲ εἰς φουστανελοφόρος! Τὸ ἐθνικὸν ἐνδυμα εἶναι καὶ μετὰ τῶν ἡλικιωμένων σπανιώτερον κατὰ πολὺ ἐνταῦθα ἢ πρὸς βορρᾶν τοῦ ὄρους Ζυγοῦ. Ἀνάγκη νὰ τὸ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ πρόοδος δὲν συμβιβάζεται μετὰ τὴν φουστάνελαν, ὅτι ὁ ἐξευρωπαϊσμός δὲν τὴν ἀνέχεται. Κρίμα! Εὐτυχῶς οἱ χωρικοὶ μας καὶ τὰ εὐζωνικά τάγματα τὴν διατηροῦν. Ἐνταῦθα εἰς Μεσολόγγι, μετὰ τῶν οὐκ ὀλίγων ἤδη γνωρίμων μου, ἕνα μόνον ἢ δύο γέροντας εἶδα φέροντας εἰσέτι τὴν φουστάνελαν, οἱ δὲ λοιποὶ, εἴτε κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου εἴτε ὑπάλληλοι τῆς Κυβερνήσεως, ἐνδύονται Εὐρωπαϊστί. Ὁ δῆμαρχος, ἰατρός σπουδᾶσας ἐν Ἀθήναις καὶ, ἐν παρενθέσει, ἄνθρωπος κατὰ πάντα ἀξιόλογος, δὲν φέρει τὸ ἐθνικὸν ἐνδυμα ὡς ὁ εἰς Κερκασαρᾶν συνάδελφός του. Ἀλλ' ὡς κατηντήσαμεν, δὲν δύναται τις νὰ φαντασθῇ ἐπιστήμονα, ἢ τραπεζίτην, ἢ καὶ ἀπλῶς ἄνθρωπον τοῦ κόσμου, ἐνδεδυμένους ὡς παλληκάρια.

[Ἔπεται συνέχεια]

Δ. ΒΙΚΕΛΛΑΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΟΝΗΣ

Διήγημα.

Συνέχεια ἕως προηγούμενον φύλλον.

Η'

— Μάνα μου, μὴ μὲ καταρᾶσαι! Μάνα μου, μὲ ἠπάτησε! μάνα μου, τὸ ἔκαμα διὰ νὰ σὰς γλυτώσω!

Τὰς λέξεις ταύτας μόνας εὗρισκεν ἡ Βασίλω, πίπτουσα εἰς τὸν τράχηλον τῆς μητρός της καὶ χύνουσα πύρινα δάκρυα. Διότι ἡ Μελάχρω εἶχε κατορθώσει κατ' ἀπαιτήσιν τῆς θυγατρὸς της νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸ σεράγι τοῦ Χαλῆλ ἐφένδη, μετοικήσαντος ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν εἰς Ἄρταν. Ὀλίγαι λέξεις παρὰ τῆς Βάσως, ἂν ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ, ἤρουν νὰ ἐξηγήσωσι πῶς εἶχον τὰ πράγματα.

Ὁ Χαλῆλ ἀγᾶς, ὅσον θρασέως καὶ ἂν ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην εἰς ἀπάντησιν τῆς γραφῆς τοῦ Μηλιόνη, δὲν ἐψεύδετο ὅμως κατ' ὅλα. Διὰ τῶν καθημερινῶν ἀπειλῶν περὶ τῆς τύχης τῶν γονέων της, διὰ τῆς ἀγνοίας ἐν ἣ διετέλει αὕτη, ὑπὸ τὸν πέπλον ὅστις ἐκάλυπτε τοὺς ὀφθαλμούς της, κατώρθωσε νὰ ἐκδύσῃ τὴν ὄρφανὴν (διότι τῷ ὄντι ἦτο αὕτη πάσης ὄρφανικῆς ἐλεεινοτέρα) νὰ συναιεσθῇ ὅπως τὸν νυμφευθῇ. Αἱ ἐξηγήσεις δὲ αὐταὶ μετὰ τῆς μητρός καὶ θυγατρὸς ἀμνηστωτέραν καθίσταν τὴν θέσιν ἐκατέρας. Καὶ ἡ μὲν Μελάχρω εὐκόλως ἐσυγχώρει ὡς πᾶσα μήτηρ, τὰ δάκρυα δὲ ἅτινα κατεφέροντο ἐπὶ τὰς ἀκ-

μαίως εισέτι παρείας τῆς μήπω τεσσαρακονταετούς ταύτης γυναικός, ἦσαν δρόσος καὶ ἀγίασμα. Ἄλλ' ἔφριπτεν ἀναλογιζομένη τὴν τρικυμίαν, ἣν θὰ ἐξήγειρεν εἰς τὰ πατρικὰ σπλάγγνα ἢ εἰδήσεις αὐτῆ.

Ὁ Κώστας ἦτο εἰς τῶν εἰλικρινεστέρων Ἡπειρωτῶν καὶ τῶν φανατικωτέρων χριστιανῶν, οἵτινες ἐμίσησαν ποτε τὴν τουρκικὴν δυναστείαν. Ἡ γυνὴ εἶχε καταλίπει τὸν σύζυγον καὶ τὰ τρία τέκνα, οὐχὶ εἰς τὸ κρησφύγετον, εἰς ὃ εἶχον καταφύγει τὰς πρώτας ἡμέρας, ἀλλ' εἰς ἄλλην φιλικὴν οἰκίαν πόρρω τῆς Ἀρτης καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ μάθῃ περὶ τῆς ἀγαπητῆς κόρης. Καὶ τώρα πῶς θὰ ἐτόλμα νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν ἐξηγριωμένον σύζυγον; Δὲν ἔρκει τὸ πρῶτον οὐνεὶδος ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ τῆς κόρης; Δὲν ἔρκει τὰ δάκρυα τῆς λύσης καὶ τῆς ἀγωνίας, δὲν ἔρκει ἡ ἀδικία τοῦ κατῆ; Δὲν ἔρκει ἡ δευτέρη ἐκείνη ὕβρις τῆς καθειρξέως τοῦ ἡδικημένου πατρός; Δὲν ἔρκει τέλος ἡ τελευταία ἐπιβουλὴ καὶ τὸ μῖσος τῶν μουσουλμάνων, οἵτινες ἐζήτουν τὸν θάνατον τοῦ Κώστα, ὡς συκηνόχου τοῦ Χρήστου Μηλιόνη; Ὁ ἀτυχὴς πατήρ, οὐχὶ ἐξ οἰκείας ἰκανότητος, ἀλλ' ἐκ προνοίας Θεοῦ, μόλις ἔσωσε τὴν ζωὴν του ἐκ τῆς τηλικαύτης καταφοράς, ἣτις ὑπετράφη διὰ τοῦ προδοτικοῦ ἐναύσματος ὁμοπίστου καὶ ὁμοφύλου.

Ὡ, καλὰ τὸ ἔλεγεν ὁ Κώστας, ὅτι ἄνευ προδοσίας χριστιανοῦ οὐδὲν κακὸν ἠδύνατό ποτε νὰ γείνη ἐκ μέρους τῶν ἀγάδων. Ὁ Κώστας εἶχε πάντοτε ἰδέας σαφεῖς καὶ ὠρισμένας, καὶ ὁ χαρακτήρ του ἦτο εὐθύς καὶ αὐθέκαστος. Μόλις, μετὰ τὴν ἐμπιστευτικὴν παραγγελίαν τοῦ συντέκνου, ἦν οὗτος εἶχε διαβιβάσει πρὸς αὐτὸν δι' ἀγνώστου καὶ πιστοῦ φίλου, οὐ τὸ στόμα διὰ ν' ἀνοιξή τις ἐχρηζέ γιγαντιαίας ψαλιδωτῆς λαβίδος μετὰ σιδήρου μοχλοῦ, μόλις κατέλιπεν ὁ Κώστας μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὴν κατάρατον τοῦ λοιποῦ ἐκείνην στέγην, ἣτις ὑπῆρξε μάρτυς τῆς ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ τῆς κόρης ἀπελπισίας τῶν γονέων, καὶ μόλις ἔφθασεν εἰς τὸ φιλόξενον ὄρειον δῶμα τοῦ ποιμένου Νάσκα, ὅστις τὸν ὑπεδέχθη μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, καὶ ἡ προδοσία, ἣτις ἐφαίνετο ὅτι ἠκολούθει αὐτὸν κατὰ βῆμα, οὐδ' ἐκεῖ τὸν ἔρησε ν' ἀναπαυθῆ ἡσυχος. Τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς κατασκευαστικῆς ἡμέραν τὰ δύο νεώτατα παιδιά ἐπαίζον εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἀγροικίας, πλήρη χαρᾶς διότι ἀπῆλλάχθησαν τέλος τῆς φρικώδους ἐνοχλήσεως τοῦ σχολείου, λησμονήσαντα δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὴν λύπην των διὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς Βάσως, ἣς δὲν ἐνόουν τὸ αἴτιον. Ἡ μήτηρ, ἣτις ἐστέναζεν ἀδιακόπως μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς ἀγαπητῆς αὐτῆ θυγατρὸς, ἐκάθητο ἀντικρὺ νήθουσα μὲ τὴν ἡλικιάτην της. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνθρωπὸς τις βραχύς τὸ ἀνάστημα, μὲ κικνήν καὶ μακρὰν κόμην καὶ μελανὸν γένειον,

ἔχων σχεδὸν καλογήρου σχῆμα, μὲ τὸν μακρὸν μαῦρον ἐπενδύτην καὶ τὴν σκούριαν ἣν ἐφόρει, ἐπλησίασε, τυχαίως ὡς ἐφαίνετο, εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο.

Τὰ δύο παιδιά ἀπέχον ὀλίγα βήματα ἀπὸ τῆς ἀγροικῆς οἰκοδομῆς, ἣτις ἐκρύπτετο ὀπισθεν πυκνῶν θάμνων, ἐντὸς βαθείας κοιλάδος, καὶ ὠμοίαζε μὲ ἀσκητήριον. Ὁ ἐξαετὴς Στέφος καὶ ἡ ὀκταετὴς Φρόσω, ἀποκκμόντες, εἶχον διακόψει τὴν παιδιὰν των καὶ ἤρχισαν συνομιλίαν. Ἐνθυμήθησαν τὸν διδάσκαλόν των, ὅστις ἦτο ἀρκετὰ κωμικὸν πρόσωπον, ὅτε ἐδίδασκεν αὐτοὺς πῶς ν' ἀναγινώσκωσι τὴν ὀκτώηχον, τὸ ἀλφαριθμητικὸν τούτο τῆς τότε διδασκαλικῆς μεθόδου.

— Θυμᾶσαι τὰ δασκαλοῦδία; ἔλεγεν ἡ Φρόσω.

— Θυμᾶσαι καὶ τὸν δάσκαλο, τσάκκαλο; ἔλεγεν ὁ Στέφος.

— Καὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐά;

— Θυμᾶσαι καὶ τὰ γυαλιά του; εἶπεν ὁ Στέφος.

— Καὶ τὴν ταμπάκαρα του; προσέθηκεν ἡ Φρόσω.

— Ἐβηγεν ὁλοένα.

— Ἐφτερνίζετο πέντε ὥραις τὴν ἡμέραν.

— Ἐνύσταζεν εἰς τὴν καρέκλα του, ἐνῶ μᾶς ἐβγαζε νὰ ποῦμε τὸ μάθημα.

— Καὶ ἡμεῖς τοῦ ἐβάζαμε στάχτη ἀπάνω ἰστὴν καθέδρα.

— Καὶ τὸν ἐζωγραφίζαμε στὸν μαῦρο πίνακα, ἐνῶ ἐκοιμάτο.

— Καὶ τοῦ ἐφρίχναμε σκόνῃ μέσα στὴν ταμπάκαρα του.

— Καὶ πῶς ἐτραβοῦσε τὸν ταμπάκο, πῶ πῶ πῶ!

— Χὰ χὰ χὰ!

Ἡ Φρόσω ἦτο πάντοτε προθυμότερα εἰς τὸν γέλωτα, καὶ ὁ φαιδρὸς τόνος ἀνήρχετο παρ' αὐτῆ εἰς τὸ διπλάσιον ἢ παρὰ τῷ ἀδελφῷ της. Τὸ πλάσμα τούτο ἦτο τόσον ἰλαρόν, τόσον φιλόγελων, ὥστε καὶ ὁ σκυθρωπότητος τῶν ἀνθρώπων εἰς μόνην τὴν θεὰν αὐτῆς ἠσθάνετο ἀκατανίκητον ὄρεξιν νὰ γελάσῃ. Καὶ ἂν μὲν αὐτῆ ἠγνοεῖ τὸν λόγον, δι' ὃν ἐγέλα, οὐδὲν θαῦμα, ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶνε ὅτι καὶ τὸν ἄλλον τὸν γελῶντα οὕτως εἰκῆ ἐπὶ τῇ θέῃ αὐτῆς, ἂν ἠρώτας διατὶ ἐγέλα, δὲν θὰ εἴξευρε τί νὰ σοὶ ἀπαντήσῃ. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην τῆς παιδικῆς διαχύσεως ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως ὁ ἀπαίσιος καὶ μελανεῖμιον ἐκεῖνος ἀνθρωπὸς, περὶ οὗ ἐλέγομεν ἀνωτέρω.

Τὰ δύο παιδιά δὲν ἐπτοήθησαν ἐπὶ τῇ θέῃ αὐτοῦ, ἠσθάνθησαν μόνον περιέργειαν καὶ οὐδὲν πλέον.

Ἡ Μελάχρω ἦτο ἀντικρὺ μὲ τὴν ἡλικιάτην της, ἀλλὰ συστάς δένδρων καὶ πυκνὸς καλαμῶν ἀπέκρυπτεν ἐν μέρει αὐτὴν ἀπὸ τῆς ὄψεως τῶν δύο παιδῶν. Διὰ τούτο δὲν εἶδε κατ' ἀρχὰς τὸν ἄγνωστον, ὅτε ἐνεφανίσθη οὗτος.

— Τί κάνετε ἐδῶ, παιδιά; ἠρώτησεν ὁ παράδοξος ἀνθρωπὸς.

— Τί κάνομε; παίζομε. ἀπήντησεν ἡ Φρόσω, ἣτις δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν φαιδρότητα αὐτῆς.

— Καὶ τίνος εἶσθε;

— Τίνος εἶμεθα; . . . ἤρχισε νὰ λέγῃ ὁ Στέφος; εἶμεθα τοῦ. . .

— Μὴν τὸ λέγῃς τίνος εἶμεθα, εἶπεν ἡ Φρόσω, ἣτις ἦτο πονηροτέρα.

— Καὶ διατὶ ἐρωτᾷς τίνος εἶμεθα; εἶπε τότε λαβῶν θάρρος ὁ Στέφος.

— Διατὶ δὲν φαίνεσθε σὰν τσομπανόπουλα, ἀπήντησεν ὁ ξένος.

— Καὶ τί σὲ μέλει δι' αὐτό; εἶπεν ἡ Φρόσω.

— Διὰ καλὸν ἐρωτῶ, εἶπεν ὁ ἄγνωστος.

— Τότε λοιπὸν τράβα τὸν δρόμο σου, εἶπεν ἀνδρείως ὁ Στέφος.

— Καὶ μὴ σε μέλη γιὰ μᾶς, προσέθηκεν ἡ Φρόσω.

— Δὲν θέλω τὸ κακό σας, εἶπεν ὁ ξένος.

— Δὲν μᾶς μέλει, ἀπήντησεν ἡ Φρόσω.

— Καὶ νὰ κυττάζῃς τὴ δουλειά σου, εἶπεν ὁ Στέφος.

Ἡ ἄσχημος μορφή τοῦ ξένου ἐξέφρασε παράδοξον αἰσθημα ὀργῆς.

Τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἡ Μελάχρω, εἴτε εἶχεν ὑψώσει τυχαίως τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦ ἔργου της, εἴτε ἤκουσε τὴν φωνὴν τῶν παιδῶν, παρετήρησε τὴν παρουσίαν τοῦ ἀγνώστου. Ἀνωρθώθη καὶ ἐπλησίασε.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ἀνήσυχος. Διότι ἀπὸ ὀλίγων ἡμερῶν πάντα, καὶ τὰ ἐλάχιστα, ἐνεποιούον ἀνησυχίαν εἰς τὸ εὐαίσθητον τῆς γυναικείας αὐτῆς φύσεως.

Ὁ ξένος εἶχε παρατηρήσει καὶ πρότερον τὴν παρουσίαν τῆς γυναικὸς ἐκείνης, ἀλλ' εἶδειξεν ὅτι τὸ πρῶτον ἦδη τὴν ἔβλεπε.

— Περνοῦσα ἀπὸ δῶ, κυρά, ἀπήντησε, καὶ δὲν ξέρω καὶ καλὰ τοὺς δρόμους, καὶ ἤθελα νὰ ἐρωτήσω.

— Κ' ἐμεῖς ξένοι εἶμαστε, ἀπήντησεν εἰλικρινῶς ἡ σύζυγος τοῦ Κώστα, καὶ δὲν ξεύρομε κ' ἐμεῖς καλλίτερα τοὺς δρόμους.

— Ἄ, εἶνε ξένοι λοιπὸν, διενουήθη ὁ ἄγνωστος. Ἰδοὺ φιλαλήθης γυνή. Ἄλλὰ τὸ ἤξευρα τούτο.

— Δι' ὀλίγας ἡμέρας θὰ μείνωμεν ἐδῶ. ἐπέφερον ἡ Κώσταίνα.

— Καὶ τοῦτο καλὸν εἶνε νὰ τὸ μάθω, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ ἄγνωστος.

— Μάνα, εἶπε μετὰ πονηρίας ἡ Φρόσω, δὲν μᾶς ῥώτησε τὸ δρόμο.

— Ἐμεῖς τοῦ εἶπαμε νὰ τραβήξῃ τὸν δρόμο του, προσέθηκεν ὁ Στέφος.

Ἡ μήτηρ περιῆλθε τότε εἰς ἀμηχανίαν καὶ

δὲν εἶχε τί νὰ εἶπῃ. Ὁ ξένος, ὅστις ἦτο φαίνεται ἐπιτήδειος, ἐνόησεν εὐκόλως ὅτι ὤφειλε νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὴν συνδιαλεξίν ταύτην.

— Ἐγὼ φταίγω, κυρά, εἶπε, καὶ θὰ τραβήξω τὸν δρόμον μου. Ἀδίκως σὰς πείραξα.

Καὶ τῷ ὄντι λαβῶν τὴν ράβδον καὶ τὴν πήραν του, ἄτινα εἶχεν ἀποθέσει παρὰ τὴν ρίζαν δένδρου, ἀπεχαιρέτισε τὴν Μελάχρω καὶ ἀπῆλθε.

Τὰ δύο παιδιά ἐξηκολούθησαν τὴν παιδιάν, ὅπου τὴν εἶχον ἀφήσει.

6'

Ὁ Καμπόσος, ἢ κατ' ἄλλους Καμπίσιος, οὕτως ἐκαλεῖτο, ἦτο τρομερὸς ἀνθρωπὸς. Οὐδεὶς εἴξευρεν εἰς τὰ περίχωρα οὔτε τὴν καταγωγὴν του οὔτε τὸ ἐπάγγελμα του οὔτε τὴν κατοικίαν του. Τὸ ὄνομά του μόνον εἶχεν ἀνακοινώσει εἰς γέροντά τινα παντοπωλῆν, καὶ οὗτος τὸ εἶχε μεταδώσει εἰς τινος.

Οὐδεὶς καθ' ὅλην τὴν μεσημβρινὴν Ἡπειρὸν εἶχε ποτε τόσας σχέσεις μὲ τοὺς Τούρκους, ὅσας αὐτός. Τὸ αἶτιον καὶ ὁ σκοπὸς τῶν σχέσεων τούτων ἠγνοεῖτο. Οἱ χριστιανοὶ τὸν ἐφοβοῦντο καὶ οἱ Τούρκοι τὸν ἠνόουν. Οὐδὲν ἄλλο ἦτο γνωστὸν ἐκ τοῦ βίου του.

Ὑπεφιθύρζον τινες ὅτι μετήρχετο τὸ ἔργον τοῦ κατασκοποῦ καὶ τοῦ προδοτοῦ. Ἄλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀποδείξῃ ἂν τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀληθές. Ὁρισμένη κατηγορία δὲν ὑπῆρχε. Τὸν ἐφοβοῦντο μόνον, καὶ οὐδεὶς τῷ ἐνεπιστεύετο.

Ἐν γένει αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τὸν ἐμίσησαν, διότι εἶχεν ἦθος καλογήρου, χωρὶς νὰ εἶνε κατατεταγμένος εἰς μόνην τινος. Ἄλλὰ διότι ἐφόρει μαῦρα καὶ ἔφερε σχῆμα μετανόιας, δὲν ἦτο τοῦτο ἀποχρῶν λόγος ὅπως καταφέρωνται κατ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως ἡ καταφορά ἦτο ὑψωμένη εἰς τὸ ἐπακρον. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς οὗτος ἦτο κατεσκευασμένος οὕτως, ὥστε νὰ ἐμπνέῃ δυσπιστίαν.

Οὐδεὶς βλέπων αὐτὸν ἀπαξ, καὶ ἀνταλλάσων ὀλίγας μετ' αὐτοῦ λέξεις ἠδύνατο νὰ εἶνε τόσον ἡσυχος, ὅσον ἦτο πρὸ τῆς συναντήσεως. Ἄλλ' ὅσοι ἠσθάνθησαν τὴν τοιαύτην ἀνησυχίαν, δὲν εἶχον τὴν θλιβεράν τύχην νὰ ἴδωσιν εὐθύς ἐπαληθεῖον τὸ ἀδικαιολόγητον τούτο προσίσθημα, ὅπως συνέβη τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Κώστα, ἣτις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀγνώστου, ἂν καὶ τὰ δύο τέκνα της ἐξηκολούθησαν νὰ παίζωσι, δὲν ἐξηκολούθησε καὶ αὐτὴ τὸ ἔργον της ἡσυχως.

Ἡ ἐμπάνσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου, τὸ παράδοξον σχῆμα, ὅπερ περιεβάλλετο, τὸ ἐπιπαράδοξότερον ἦθος καὶ οἱ λόγοι του, ἡ ἀναχώρησις του αὐτῆ τόσον συντόμως ἐπελθοῦσα, τῆ ἐπροξένουον ἀνεξήγητον αἰσθημα φόβου καὶ ὑποψίας.

Ἡ δυστυχὴς αὐτὴ γυνή, ἣτις εἶχε τόσον σκληρῶς δοκιμασθῆ ἤδη, δὲν ἐμελλε νὰ περιμένῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν ζοφερῶν προαισθημάτων τῆς. Τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης, τέσσαρες Τούρκοι, ἀληθεῖς Τούρκοι, φοροῦντες σαρίκια καὶ λευκὰς χλαίνας, πάνοπλοι καὶ πλήρεις ἀποφάσεως, ὡς ἐφαίνοντο, ἐξημέρωσαν ἐξωθεν τῆς φιλοξένου ποιμενικῆς ἐπαύλειος.

Πρῶτος εἶχεν ἐξέλθει ἐκ τῆς οἰκίας ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν Νάσκας, ὅστις κατεπλάγη ἰδὼν ἀπροσδοκῆτως σταθμεύοντα παρὰ τὴν οἰκίαν τοὺς δυσσεβέστους ἐκείνους ἐπισκέπτας.

— Ἐλα δῶ, κουζούμ, τῷ ἐνευσεν εἰς τῶν Τούρκων.

— Τί τρέχει; εἶπεν ὁ Νάσκας, ἀγωνιζόμενος νὰ φανῆ ἀτάραχος.

— Μὴ φοβεῖσαι, εἶπεν ὁ αὐτὸς Τούρκος, ὅστις ἐφαίνετο ὡς ἀρχηγός, ἐννοῶν ὅτι ἡ ἀτάραξία τοῦ ποιμένου ἦτο ἐπίπλαστος.

— Δὲν φοβοῦμαι τίποτε, εἶπε μετ' ἀγροτικῆς ὑπερηφανίας ὁ Νάσκας.

— Πᾶσι καλά, ἀπήντησεν ὁ ἀρχηγός. Φαίνεσαι ὅτι εἶσαι καλὸς χωρικός καὶ πιστὸς βασιλεὺς τοῦ Σουλτάνου.

— Βέβαια, θέλει ἐρώτημα; εἶπεν ὁ Νάσκας, ὅστις ἐδλασφήμει καθ' ἑαυτὸν τὴν ὄραν καὶ τὴν στιγμὴν.

— Λοιπὸν φέρε μας ἐδῶ τὸν ἄνθρωπον ποῦ εἴχεις κρυμμένον. . .

— Κρυμμένον; . . . ἐπανελάθεν ὁ βοσκός, ἐγὼ εἶχον κρυμμένον;

— Βέβαια, ἀπήντησεν ὁ Τούρκος. Ἐσὺ δὲν εἴχεις νὰ πάθῃς τίποτε.

— Δὲν εἶχον κανένα κρυμμένον, εἶπε καρτερικῶς ὁ Νάσκας.

— Μὴ χωρατεύῃς, ἐπανελάθεν ὁ πρῶτος τῶν Τούρκων. Ἐμεῖς δὲν σοῦ θέλομε τὸ κακό σου.

— Οὐτ' ἐγὼ δὲν σὲ θέλω τὸ κακό σας, ἀπήντησεν ἀλλόφρων ὁ ἄνθρωπος.

— Τότε ξεμπερδεύε γρήγορα, καὶ παράδωσέ μας τὸν Κώστα.

— Ποῖον Κώστα; ἠρώτησεν ὡς ἀπορῶν ὁ ποιμὴν.

— Ἰκεῖνον ποῦ ἄρπαξε τὸν κατῆν τῆς Ἀρτας, εἶπεν ὁ Τούρκος.

— Τὸ κατῆν τῆς Ἀρτας! ἐπανελάθε μετ' εὐλικρινοῦς ἀπορίας ἤδη ὁ Νάσκας, διότι πρώτην φορὰν ἦκουε νὰ γίνεταί λόγος περὶ τούτου.

— Βέβαια, προχθὲς τὴν Παρασκευὴν, ἀπήντησεν ὁ Τούρκος.

— Τὴν Παρασκευὴν! ἐπανελάθεν ἐμβρόντητος ὁ Νάσκας. Καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἔλεγεν: ἀλλὰ τὴν Παρασκευὴν ὁ Κώστας ἦτο εἰς τὸ σπίτι μου ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἄρπάσῃ τὸν κατῆν τῆς Ἀρτας.

— Λοιπὸν μὴν ἀργαπορῆς, ἐπέφερον ὁ Τούρκος.

— Ἄλλ' ἤμπορεῖτε νὰ ἰδῆτε ὅτι δὲν εἶναι κινεῖς στὸ σπίτι μου, εἶπε τολμηρῶς ὁ ποιμὴν.

— Θὰ τὸ ἰδοῦμεν, τώρα εὐθύς, εἶπεν ὁ ἀρχηγός.

Ὁ δυστυχὴς ποιμὴν, διὰ νὰ ψευσθῆ μετὰ τόσης ἀποφάσεως, ἀνελογίζετο τὸ μικρὸν παράθυρον, ὅπερ εὕρισκετο εἰς τὸν ἀντίθετον τῆς οἰκοδομῆς τοῖχον. Ὁ τοῖχος οὗτος ἐκεῖτο σύρριζα εἰς τὸν βράχον, καὶ μόλις εἶχε τὸ ἡμισυ τοῦ ὕψους τοῦ προσθίου τοῖχου. Εὐκίνητος ἀνὴρ, οἷος ὁ Κώστας, ἠδύνατο εὐκόλως νὰ πηδήσῃ ἐκ τοῦ παραθύρου ἐκείνου, καὶ νὰ λάβῃ τὸν δρόμον τοῦ δάσου, ὅπου οἱ Τούρκοι δὲν θὰ τὸν ἐφθάνον. Ὅσον διὰ τὴν Κώσταϊναν καὶ τὰ τρία αὐτῆς τέκνα, ὁ Νάσκας ὑπελόγιζε νὰ τὰ παραστήσῃ εἰς τοὺς Τούρκους ὡς μέλη τῆς ἰδίης του οἰκογενείας. Διότι, δόξα τῷ θεῷ, μετὰ ὀκταετῆ συζυγικὸν βίον ἡ Νάσκαινα μόνον ἡμίσειαν δωδεκάδα τῷ εἶχε γεννήσει, ὥστε ἂν προσετίθεντο καὶ τὰ τρία τοῦ Κώστα τέκνα, μόλις θ' ἀπετελεῖτο ὁ ἀριθμὸς ἐννέα, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ φανῆ ὑπερβολικὸς εἰς τὸν κατ' ἀγροῦς βίον, ὅπου αἱ γυναῖκες ἀναπνεύουσαι τὴν ὀρεινὴν αὐρανὴν καθίστανται ἐξόχως πολύτεκνοι. Ὅσον διὰ τὰς δύο μητέρας, ἐπειδὴ ὡς σύζυγοι ἐπλεόναζον, ἐφαντάζετο ὅτι ἠδύνατο νὰ παραστήσῃ τὴν μίαν τῶν δύο ὡς γυναικαδέλφην.

Τῷ ὄντι δὲ ὁ Κώστας δὲν ἦτο ἀνόητος, καὶ εἶχε παρατηρήσει ἤδη τὴν παρουσίαν τῶν Τούρκων. Ἀπὸ ὀλίγων στιγμῶν κατεσκόπευε τὸν διάλογον ἀπὸ τοῦ παραθύρου, καὶ ἐβλεπε τὰς ἀελλιστικὰς χειρονομίας τοῦ ξενοδόχου του. Ὅτε δὲ εἶδεν αὐτὸν καὶ τοὺς τέσσαρας Τούρκους διευθυνθέντας πρὸς τὴν οἰκίαν, ὁ Κώστας οὐχὶ κατὰ συγχυρίαν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἐμφύτου λογικῆς τῶν πραγμάτων ὁρμώμενος, συνέλαβε τὴν αὐτὴν ἦν καὶ ὁ Νάσκας ἰδέαν, καὶ ἔτρεξεν εἰς τὸ μικρὸν παράθυρον. Νεύσας δὲ πρὸς τὴν σύζυγόν του νὰ εἴχῃ θάρρος, ἀνέβη δι' ἐνός πηδήματος ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ, καὶ ἐπήδησεν ἀπὸ τοῦ παραθύρου εἰς τὸν βράχον.

Ἡ Μελάχρω συνῆπτε τὰς χεῖρας ἐν ἀπογνώσει. Τὰ παιδιὰ ἐκύτταζον μὲ ἀνοικτὰ στόματα.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἠκούοντο τὰ βήματα τῶν τεσσάρων Τούρκων ἀνερχομένων τὴν κλίμακα. Ὡ, ποῖος τρόμος! . . .

Οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον ἀμοιβαδὸν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἤρχισαν ἐξετάζοντες διὰ τοῦ βλέμματός τοὺς κατοίκους. Τινὰ τῶν παιδιῶν μόλις εἶχον ἐγερθῆ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, διότι ἄρτιως ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος. Οἱ Τούρκοι ἔρριπτον ἄπληστα πανταχόσε βλέμματα καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐρευνησῶσι καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον.

— Εὐχαρίστως, ἀγάδες μου, ἐκραξεν ὁ Νάσκας, πλήρης χαρῆς, διότι ἐβλεπεν εὐδοκίμους

τὸ σχέδιόν του.—Γυναικαδέλφην, ἐκραξεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν Κώσταϊναν, ἀνοίξε τὴν κλαδανή.

Ἡ αὐτοσχέδιος γυναικαδέλφην ἐσπυσε νὰ ὑπακούσῃ, καὶ ἀνοίχθεισος τῆς καταπακτικῆς, εἰς τῶν ἀγάδων ἠτοιμάζετο νὰ καταβῆ. Ὁ Νάσκας ἐψιθύριζε περιχαρῆς εἰς τὸ οὖς τῆς Κώσταϊνας: Ἐσώθη, ἔχε θάρρος.

Ἄλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἠκούσθη κραυγὴ, τρομερὰ κραυγὴ, ὅξεια καὶ διάτορος ἐξωθεν τῆς οἰκίας, κάτωθεν τοῦ βράχου, ἐφ' ὃν εἶχε πηδήσει ὁ Κώστας.

— Ἐδῶ τὸν ἔχω! Ἀγάδες! τρεχάτε, τὸν ἐπίασα.

Ὁ Νάσκας ἔμεινε μὲ κεκνηνὸς τὸ στόμα. Ἡ Μελάχρω ἐσχίσε τὰς παρειὰς διὰ τῶν ὀνύχων καὶ οἱ παιδὲς αὐτομάτως αἰσθανθέντες τὸ δυστύχημα, ἔβαλον γοεράς κραυγὰς.

Ὁ πρῶτος τῶν Τούρκων ὅστις εἶχε καταβῆ μίαν βαθμίδα ἐπὶ τῆς κλίμακος τῆς καταπακτικῆς, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ δάπεδον καὶ δὲν κατήλθεν εἰς τὸ ἰσόγειον.

Γ.

Ἀμὰ πηδήσας ἐπὶ τοῦ βράχου, ὁ Κώστας ἠτοιμάσθη νὰ κατέλθῃ ἡρέμα, διότι ὁ κρημνὸς ἦτο ὑψηλός, καὶ ἀπῆτει προσοχὴν καὶ ἐπιδειξιότητα. Ὅταν θὰ ἐφθάνεν ἀπαξ ἐπὶ τοῦ ὀμαλοῦ ἐδάφους, τότε οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὸν φθάσῃ εἰς τὸ βάδισμα.

Ἄλλὰ περισπώμενος ὅπως καταβῆ μετὰ προσοχῆς, ἠλλοφρόνει καὶ δὲν εἶδεν ἄνθρωπον τινα παρόντα, ὅστις ἴστατο εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου καὶ τὸν κατεσκόπευε. Μόλις κατέβη εἰς τὸ ἐδάφος, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος ὁρμήσας τὸν συνέλαβεν ἀπὸ τοῦ βραχίονος.

Τότε μόνον ἠσθάνθη ὁ Κώστας τὴν παρουσίαν τοῦ μελανεῖμονος καὶ ἀπαισίου ἐκείνου ἀνθρώπου, ὅστις περιήρχετο ἀπὸ πρωῒας ἐκεῖ ὡς οἰωνὸς βαρείας συμφορᾶς. Ὁ Κώστας πρώτην φορὰν τὸν ἐβλεπεν. Ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Καμπόσος.

Ὁ Κώστας ἦτο δεξιὸς καὶ εὐκίνητος καὶ ἠγωνίσθη ν' ἀπαλλαγῆ τῆς περισφιγῆσεως τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἄλλ' ἐκείνος ἔβαλε τὴν τρομερὰν ἐκείνην κραυγὴν.

— Τρέφετε, ἀγάδες! ἐδῶ τὸν ἔχω.

Οἱ καλούμενοι δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐλθῶσιν ἐγκλίως δὲ ἦλθον, διότι ὁ Κώστας εἶχε καταβάλλει ἤδη τὸν Καμπόσον, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐξέφευγεν.

Ἐντούτοις οἱ Τούρκοι τὸν συνέλαβον. Σπαρακτικὴ ἦτο ἡ σκηνὴ ἐκείνη. Γυναῖκες τρέγουσαι λυσιόμοι καὶ θρηνοῦσαι, παιδιὰ ὀλοῦζοντα, θέαμα οἰκτρὸν. Ἄλλ' ὅμως εἰς τοὺς δῶκτας δὲν ἐφαίνοντο ταῦτα ἄξια οἴκτου, ἦσαν μόνον ὄχληρά.

Ὁ Γιουσοῦφ Ἰβραήμ (τούτο ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ) τοὺς διέταξεν αὐστηρῶς νὰ ἡσυχάσωσι, διότι κατ' αὐτὸν τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο τόσου θορύβου ἄξιον. Εἰς βασιλεῖς, ὑπήκοος τοῦ σουλτάνου, ἦτο πταίστης, ἄμποτε ν' ἀποδεικνύετο ἀθῶος. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πιστῶν δὲν ἦτο τυρλή, καὶ ἐμελλε ν' ἀπονεύμῃ τὸ δίκαιον εἰς τὸν βασιλῆν τούτον. Διατί ἕκαμνον τόσον θόρυβον;

Ἐντούτοις οἱ Τούρκοι τὸν ἔσυραν εἰς τὸν δρόμον, ἀφοῦ μετὰ δυσκολίας ἀπεμάκρυναν τὰς γυναικὰς καὶ τοὺς παῖδας. Ἐδέησε δὲ νὰ ἐπέμβῃ αὐτὸς ὁ Κώστας, ὅστις διέταξε τὴν γυναῖκά του νὰ ἀπομακρυνθῆ, νομίσας ὅτι τούτο ἦτο τὸ καλλίτερον. Ὁ Νάσκας ἐπίσης ἀπεμακρύνθη. Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὁ Κώστας τῷ ἀπέτεινε βλέμμα πλήρες παραπόνου, ὅπερ ἐνόησεν ἐκείνος. Τὸ βλέμμα τοῦτο ἐσήμαινε.—Διχτί νὰ μὴ λάθωμεν εἰς χεῖρας ἐσὺ τὸ νταλιάν σου κ' ἐγὼ τὸ μηλιόνι μου, ν' ἀντισταθῶμεν εἰς τοῖς ἀθλίους τούτους;

Εἰς τὴν κορυφὴν βραχώδους λόφου ἐκεῖτο ὁ σταθμὸς τῶν Ἀλβανῶν. Διότι Ἀλβανοὶ ἦσαν οἱ συλλαβόντες τὸν Κώστα. Ἐκείσε τὸν ἀνήγαγον.

Τί εἶχε συμβῆ τότε μεταξύ δικτῶν καὶ τοῦ θύματος, οὐδεὶς ποτὲ θὰ ἐγίνωσκεν ἂν κατ' ἀνεκτίμητον εὐτυχίαν δὲν ἐσώζετο ἐκ τῆς ἀγχόνης ὁ Κώστας. Αὐτὸς οὗτος διηγείτο ὕστερον πρὸς τὴν γυναῖκά του τὰς λεπτομερείας τῆς σκηνῆς ἐκείνης, αἵτινες ἠδύνατο νὰ ἐκληρωθῶσιν ὡς μῦθος διὰ τὸ παράδοξον. Τῷ ὄντι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ περιμένῃ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀγαθοῦ Τούρκου Σουλεϊμάνη, προσελθόντος αὐτὴν τὴν στιγμὴν τοῦ ἐσχάτου κινδύνου, καὶ τελεσφόρως παρεμβάντος ὑπὲρ τοῦ καταδικίου. Ἄλλὰ πρὸ τούτου τίς προσεδόκα νὰ εὔρεθῆ τὸ σχοινίον εἰς τὸν κόλπον τοῦ Καμπόσου; Διότι οἱ Ἀλβανοὶ κατεδίκασαν παμφερῆ τὸν Κώστα εἰς τὴν ἀγχόνην, ἀλλὰ σχοινίον δὲν εὕρισκετο εἰς τὸν στρατώνα. Αἴφνης ὁ Καμπόσος ἀνασύρει ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ σχοινίον σπειροειδῶς τυλιγμένον, καὶ τὸ προσφέρει εἰς τὸν Γιουσοῦφ.

— Νά, πάρε, ἀγᾶ μου, τῷ εἶπεν.

Αὐτὸς ὁ Καμπόσος ἦτο πολῦτιμος. Περί πάντων προῦνεί, ὡς καὶ σχοινίον εἰς τὸν κόλπον του εὔρεθῃ ἐπικαίρως νὰ εἴχῃ.

Ἄλλ' ὁ Σουλεϊμάν ἦτο ἀδελφοποιτὸς τοῦ Χρήστου Μηλιόνη. Οὗτος κατὰ τὴν ἐσχάτην στιγμὴν προσῆλθε συνήγορος ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος, καὶ ἐπέτυχε τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὁ Σουλεϊμάν οὗτος κατώκει εἰς τὰ περίχωρα. Ἐγνώσθη ὕστερον ὅτι ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν Νάσκας, ἦτο ἐκείνος ὅστις προσῆλθε πρὸς τὸν Τούρκον τούτον ἰκέτης ὑπὲρ τοῦ ξένου του.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας συνέβη ἡ σκηνὴ τῆς συναντήσεως τῆς μητρὸς καὶ τῆς κόρης ἐν τῷ οἴκῳ

τοῦ Χαλλήλ, ὅπου διηγούνται πρὸς ἀλλήλους τὰ παθήματα των. Φεῦ! ἡ τρυφερά κόρη Βάσω ἦτο τοῦ λοιποῦ σύζυγος τοῦ Τούρκου.

(Ἔπεται συνέχεια).

Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙ

καὶ ἡ ποίησις τῶν βυζαντικῶν σφραγίδων.

(Συνέχεια καὶ τέλος.)

Ἄλλὰ πλὴν τῶν τοιούτων ἐπιγραμμάτων ἄτινα ὑπηγόρευσε εἰς τὴν δημόδιον Μούσαν ὁ Διόνυσος, πλουσιωτάτη εἶνε ἡ συγκομιδὴ ἐπιγραμμάτων ἄτινα προκαλεῖ ὁ Ἔρωσ ἢ ὁ Χάρων. Τίς δὲν γνωρίζει τὰ διστιχα συνήθως *λιανοστράγουδα* ἐκείνα, ἄτινα *μαγειράδες* καλεῖ ὁ κρητικός λαός; Δι' αὐτῶν ψάλλεται ἡ ἐρωμένη καὶ θρηνεῖται ἡ δυσερως ἀγάπη ἐν ταῖς πικρὰς ἡμέραις καὶ τοῖς συμποσίοις, κατὰ τὸν κληθὸνα καὶ τοὺς δημῶδεις χορούς. Δι' αὐτῶν μυρολογοῦσιν αἱ Λάκαιναι τὴν πρόωρον θανάτην. Ἄν τὰ διστιχα ταῦτα ὑπὸ τινος ἐποψῆν ἔνεκα τῆς ἐξ ὑπαμοιβῆς ὡς ἐνστιχουργικῶ ἀγωνίᾳ ἐξαγγελίας αὐτῶν ὑπομνησκουσι τὰ *σκολιά* λεγόμενα ποιήματα τῶν ἀρχαίων, ἀπ' ἐτέρου δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰ ἐπιγράμματα διὰ τὴν ἐκφραστικὴν αὐτῶν συντομίαν, τὴν δηκτικὴν χάριν καὶ τὴν εὐφυίαν τῆς ἐπινοίας. Χαρακτηριστικὴ δ' εἶνε ἡ αὐτόματτος αὐτῶν καὶ αὐτοσχέδιος γέννησις, ἡ πλουσία ποικιλία ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ ὠρισμένου πολλάκις θέματος, ἐνίοτε ἐκ μικρᾶς ὅλως ἀφορμῆς καὶ ἀσημάντου. Οὕτω διηγούνται περὶ τινῶν Λακκιωτῶν αὐτοσχέδιαστῶν ὅτι ἔψαλλον ἐπὶ τρεῖς ὅλας ὥρας ἐν κρητικοῖς διστίχοις τὴν ἀπώλειαν μανδύλιου τινός χωρὶς νὰ ἐξκντληθῇ τῆς φαντασίας αὐτῶν ἡ πτῆσις καὶ ἡ γονιμότης τῆς στιχουργίας. Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ἔχουσι τοῦτο τὸ ἴδιον, ὅτι προσκαρμύζονται ἅμα τῇ ποιήσει αὐτῶν εἰς τινὰ ρυθμὸν καὶ ὅτι ζῶνται. Ἄνεκρινωσκόμενα χάνουσι πολὺ, ὅσον ὥρα καὶ ἂν εἶνε. Ἐνθυμούμαι ὅποιαν αἴσθησιν ἐνεποίησέ μοι πρὸ ἐτῶν τὸ ἐξῆς δημῶδες διστιχον ἐπίγραμμα:

βῆλε τὸν κρίνον ἔς τὸ γερῶ,
καὶ ἂν παραθῇ δὲ σ' ἀγαπῶ.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐννοήσῃ ὅλην τοῦ διστίχου τὴν δύναμιν ὅταν μεταφερθῇ διὰ τῆς φαντασίας εἰς τοὺς κραναοὺς λόφους τῶν Μεγάρων καὶ ἀκροασθῇ τῶν ἡλιοκαῶν Μεγαρίδων παρθένων ἡμφορισμένων τὰ ἐορτάσιμα καὶ κατὰ τὸν χορὸν τῆς τράτας συνχόουσῶν τὸ ἐρωτικὸν ἐπίγραμμα διὰ φωνῆς ὑποκλαιούσης.

Τὰ δὲ μανιατικὰ μνημόσυνα ἀποβάλλουσι πολὺ τοῦ ἀγρίου αὐτῶν μεγαλείου ὅταν δὲν φαντασθῶμεν τοὺς ὄξεις τῶν μελανειμόνων μυρολογο-

στριῶν ἤχους περὶ τὸ ἀνθοστεφές φέρετρον τοῦ ἐν τῷ νεκρικῷ θαλάμῳ προκειμένου.

Τέλος τὸ δημῶδες ἐπίγραμμα δὲν προκαλοῦσι μόνον τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου αἱ χαραὶ καὶ αἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔθνους αἱ περιπέτειαι καὶ ὁ πολιτικὸς βίος. Ἐκυμασίων εἶνε τὸ εἰς τὰ ὄπλα τοῦ κλέφτου τετρατίχον ἐπίγραμμα

Τάντρωμένον τῆματα δὲν πρέπει νὰ πουλιῶνται,
μόν' πρέπει τοὺς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν κ' ἐκεῖ νὰ λειτουργιῶνται.
πρέπει νὰ κρέμονται ἦψαλ ἔς ἀραχνισμένον πύργον
ἢ σκούρια νὰ τρώῃ τῆματα καὶ ἡ γῆ τὸν ἀντρωμένον.

Ὁ Σιμωνίδης δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐπιγράψῃ τι μεγαλειότερον κάτωθεν τῶν ὄπλων τοῦ Κρατίστου. Ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις στίχοις τοῦ ἀνώνυμου λαϊκοῦ ποιητοῦ συγκεντρῶνται ὁλόκληρος ἱστορία μαρτυριῶν καὶ δόξης, ὁλόκληρος σωρὸς λιθωνοῦ καὶ στεφάνων καὶ δακρῶν. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ ἐπίγραμμα εἶνε μοναδικὸν διὰ τὸ δυσανάβατον ὕψος τοῦ ποιητικοῦ μεγαλείου. Ἄλλὰ μὴ δὲν εἶνε ἕξις μνείας διὰ τὴν παιγιώδη αὐτῶν εὐτραπέλιαν τὰ βραχέα ἐκείνα ἐπιγράμματα ἄτινα γεννῶνται ἐξ ὑπογίου παρὰ τῷ λαῷ ἐπ' εὐκαιρίᾳ πολιτικῶν ἐνεργειῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν δημοσίαν κρίσιν, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκλογῶν, τοῦ ἐντροφήματος τοῦτου τοῦ φιλελευθέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ; Τίς ποιεῖ τὰ ἄγραφα ταῦτα στιχουργήματα, τίς συνθέτει τὸν ἀποίητον αὐτῶν ρυθμὸν; Εἰς καὶ οὐδεὶς, οὐδεὶς καὶ ὅμως πάντες. Νεὶ πάντες, διότι ἐν τούτοις τὸ ἄσμα γεννᾶται, γεννᾶται ὡς ἀνεμίδιον καὶ τελευτᾷ ὡς θρονή πυροβόλου ἀπαραλλάκτως ὡς ἡ συκοφαντία κατὰ τὸν Δὸν Βασιλείον. Ἴσως ὁ Μῶμος, πτερωτὸς οἷον παρίστανον αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι, ἔπταται ταχὺς ἀπὸ τοῦ μὲν εἰς τὸν δὲ καὶ ὑποτονθορύζει εἰς τὸ οὐς τοῦ λαοῦ τὸ πονηρὸν ἐπίγραμμα.

Γ'.

Ποιούμενοι ἀνωτέρω λόγον περὶ τῆς μεγάλης διαδόσεως τοῦ ἐπιγράμματος τῶν λογίων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὑπεδείχμεν τὴν πυκνὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ἐπ' οἰουδῆποτε ἀντικειμένου. Οὐδόλωις λοιπὸν θὰ φανῇ παράδοξον ὅτι συχνότατα εὐρίσκομεν αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντικῶν σφραγίδων.

Ἡ ὕλη ἐξ ἧς αἱ βυζαντιναὶ σφραγίδες συνήθως κατασκευάζοντο ἦτο ὁ μόλυβδος. Ἡ χρῆσις τοῦ κηροῦ πρὸς σφράγισιν ὑπῆρξεν ὡς φαίνεται σπανιωτάτη. Ἐπ' ἴσης δὲ σπάνια ἦσαν αἱ χρυσαὶ ἢ ἀργυραὶ βούλλαι, ἐξ ὧν χρυσόβουλλα ἢ ἀργυρόβουλλα ὀνομάζονται καὶ τὰ ἐπίσημα ἐγγράφα τὰ φέροντα τοιαύτας σφραγίδας. Ἄλλως δ' ἡ χρῆσις τῆς χρυσῆς βούλλας ἦτο προνόμιον τῶν αυτοκρατόρων καὶ τὰ ἀργυρόβουλλα δὲ μετεχειρίζοντο μόνον δεσπότες, ὡς φαίνεται. Ἄλλὰ τῶν ἐκ μόλυβδου σφραγίδων ἡ χρῆσις ἦτο συνηθεστάτη εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἀπὸ τοῦ αυτοκράτορος καὶ

τοῦ πατριάρχου μέχρι τοῦ αὐλικῶ θεράποντος καὶ τοῦ ἀπλοῦ ἀστοῦ. Ἐκτυπούμεναι αἱ σφραγίδες διὰ βουλλωτηρίου ἐκ σκληροῦ μετάλλου, ἀπρωρημένου πολλακίς ἀπὸ τοῦ στήθους τοῦ κατόχου, ἀπρητίζοντο ἐκ πλακῶς μολυβδίνης ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας συνεπιέζετο ἡ θάμιγξ ἥτις ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ἐγγράφων ἀνάρτησιν τῆς μολυβδίνης βούλλας. Τῶν τοιούτων μολυβδοβούλλων ἡ μελέτη εἶνε σπουδαία διὰ τε τοὺς ἐπ' αὐτῶν ἐπιεχαραχμένους τύπους διαφωτίζοντας μάλιστα τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, καὶ τὰς ἐπιγραφάς, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὀνόματα οἰκογενειῶν, ἐπισκόπων καὶ ἀρχόντων, τίτλους πολιτικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς. Ὡς ἐκ τούτου τὰ μικρὰ ταῦτα ἱστορικὰ τε καὶ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα εἴλκυσαν κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα δεκαετηρίδας τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαιολογούντων, ἀξιόλογοι δὲ συλλογαὶ αὐτῶν ἀπρητίσθησαν κατὰ τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἑσπερίαν. Τέλος δὲ ἡ περὶ αὐτὰ μελέτη προὐχώρησε τοσοῦτον ὥστε καὶ ἴδιον ὄγκῳ περὶ αὐτῶν σύγγραμμα ἐξεδόθη ἐπ' ἐσγμάτων, ἐν ᾧ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὲρ τὰ χίλια μολυβδοβούλλα, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἄρῃ μὴδ' ἅμωι ὅτι διὰ τῆς σπουδαιᾶς ταύτης δημοσιεύσεως ἐξηγητήθη πᾶς λόγος περὶ τῶν μολυβδοβούλλων. (*) Ἐχόντες δὲ τὴν δημοσίευσιν ταύτην ἀνὰ χεῖρας δυνάμεθα νὰ παρακολουθῶμεν καὶ τὸ ἐπίγραμμα τῶν βυζαντικῶν σφραγίδων.

Εἶνε δὴλα δὴ ἀξιοπαρατήρητον ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ, παρ' οἷς κατὰ τῶνωτέρω εἰρημένα μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ χρῆσις τοῦ ἐπιγράμματος, δὲν ἠμέλησαν νὰ ἐπιχαράττωσι καὶ ἐπὶ τῶν σφραγίδων αὐτῶν στίχους. Οἱ στίχοι οὗτοι συνήθως εἶνε χαλιμαῖοι, κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ὁμοίων μᾶλλον περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν ἢ περὶ τὴν προσωδίαν κατεβάλλετο προσοχή. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐπίγραμμα συνίσταται συνήθως ἐξ ἑνὸς ἢ δύο στίχων, ἐπιγραφομένων ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψέως τοῦ μολυβδοβούλλου ἢ καταλαμβανόντων σπανιωτέρως καὶ τὰς δύο, δώδεκα ἢ εἰκοσιτέσσαρες μόνον συλλαβὰς εἶχεν ὁ ποιητὴς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ὅπως περιλάβῃ ἐν αὐταῖς τὸ ὄνομα, τὸ ἐπώνυμον καὶ τοὺς τίτλους τοῦ εἰς ἂν ἀνήκεν ἡ σφραγὶς καὶ ὅτι ἄλλο ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ. Τὸ ὄλιγον τοῦ χωροῦ, ἡ ἀνεπάρκεια τῶν συλλαβῶν καὶ οἱ δεσμοὶ τοῦ μέτρου, ὅσον χαλαρὸν καὶ ἂν ἦτο, προὐκάλεσεν τοὺς δύο οὐσιώδεις χαρακτῆρας τοῦ σφραγιστικοῦ ἐπιγράμματος, ἅς το καλέσωμεν οὕτω, τὴν τυπικὴν αὐτοῦ συντομίαν καὶ τὴν χρῆσιν λέξεων καὶ ἐνοιῶν χρησιμευστῶν πρὸς ὕψωσιν τῶν λεγομένων, ἥτις ὅμως ἐνίοτε ἀποδίδει συνηματικὴ. Οὕτως ὁ ἐπίσκοπος γίνεται πολλακίς

ἐπὶ τῶν σφραγίδων *πρόεδρος ἢ ποιμὴν ἢ προστατὴς ἐκκλησίας*, ὁ Γαβριὴλ *καρτερώνημος*, ὁ Ἰωάννης *χαριτώνημος*, οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων καλοῦνται *Ἀγγελώνημοι*.

Τὸ σφραγιστικὸν ἐπίγραμμα ἢ περιέχει ἀπλῶς τὴν δήλωσιν τοῦ κυρίου τῆς σφραγίδος ἢ εἶνε ἐπίκλησις πρὸς τὴν θεοτόκον ἢ τινὰ τῶν ἁγίων πρὸς φύλαξιν τῶν γραφῶν αὐτοῦ καὶ τῶν νοημάτων. Συνήθης τύπος εἶνε ὁ ἐξῆς:

— *Γραφὰς σφραγίζω καὶ λόγους Γεωργίου.*

— *Ἰωάννου σφράγισμα τοῦ Καπαδόκου.*

— *Σφραγὶς Βασιλείου Μεσοποταμίτου.*

Ὅμοια μονόστιχα εὐρίσκομεν πάμπολλα ἐπὶ τῶν μολυβδοβούλλων. Εἶνε δὲ τὸ μάλιστα μονότονον εἶδος αὐτῶν, ἐνθα φαίνεται ἄπορος ἡ ἰδιοτροπία, ἀλλ' ἅμα καὶ εὐκολία τῆς ἐμμέτρου διατυπώσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ σφραγίζοντος.

Περίεργα σφραγιστικὰ ἐπιγράμματα εἶνε τὰ μὴ περιέχοντα τὸ ὄνομα τοῦ σφραγίζοντος, ἀλλὰ παραπέμποντα πρὸς ἀναγνώρισιν αὐτοῦ εἰς τὴν γραφὴν. Τοιαῦτα εἶνε τὰ ἐξῆς:

— *Τίνας σφραγίς; ὄν ἡ γραφὴ προδεικνύει.*

— *Ἐκ τῆς γραφῆς γνώριμος ἡ σφραγὶς τίνας.*

— *Ἐκ τῆς γραφῆς γνώθι με τὸν γεγραμμένον.*

— *Ἐπιγραφὴ δεικνύει τὸν γεγραμμένον.*

— *Ἐπιγραφὴν σφραγίδος μὴ ζῆτει βλέπων.*

— *Εἴποι σαφῶς γὰρ ἡ γραφὴ τίνας πέλω.*

— *Γραφὴ δηλοῖ σοι οὕτως σφραγὶς πέλω.*

— *Ὁ σφραγίς εἰμι τὴν γραφὴν γνώση βλέπων.*

— *Ὁ σφραγίς εἰμι τὴν γραφὴν ὄρων ῥόει.*

Περὶ τῶν τοιούτων σφραγίδων πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ ἀνώνυμον προήρχετο ἐκ τῆς χρήσεως ἐτοιμῶν βουλλωτηρίων ἀποτυπώντων ἐν τῶν ἀνωτέρω παραθεθέντων ἐπιγραμμάτων ἡγοράζοντο δ' αἱ τοιαῦται σφραγίδες ἴσως ὑπ' ἀνθρώπων ἀσήμων ἢ σπανίως γραφόντων, ἐκτὸς τῶν περιστάσεων καθ' ἃς ὑπῆρχεν ἰδία ἀφορμὴ ὅπως ἐπίτηδες ὁ ἐπιστέλλων ἀποκρύψῃ τὸ ὄνομα τοῦ, μένον οὕτως ἄγνωστον πρὸ τῆς ἀποσφραγίσεως τῆς ἐπιστολῆς.

Συνήθης δ' εἶνε ἡ ἐπὶ τῶν σφραγίδων ἐπίκλησις τῆς θεοτόκου.

— *Σκέποις, ἀνασσα, σὸν δοῦλον Νικηφόρον.*

— *Εἴης βοηθὸς δοῦλω σὸν Γεωργίω.*

— *Ἰεσοίνα σώζεις Σπορδύλην Κωνσταντίνον.*

— *Αὐλητὸν ἀγνή με σκέποις Ἰωάννην.*

— *Δοῦλον σκέποις σὸν Βασιλείον, παρθένε.*

— *Κωνσταντίνω μοι τῷ Μελετισσινῷ, κόρη, ἐπισφραγίζεις τὰς γραφὰς τῷ σὸν τέπῳ.*

Ἄλλοτε δὲ παριστάνετο λαλοῦσα αὐτὴ ἡ Παναγία, οὕτως

εἰμι φύλαξ σου καὶ γραφῶν εἰμι φύλαξ.

Σπανίως δὲ ποτε Μαρία τις ἐπικαλεῖται τῆς

* *Gustave Schlumberger Sigillographie de l'empire byzantin avec 1100 dessins par L. Dardel. Paris. MDCCCLXXXIV.*

μητρός του θεού την βοήθειαν διὰ τοιούτου τινός στίχου

Συνάντημον σώζοις με δούλην, παρθένε.

Καί των αγίων δὲ γίνεται συνηθέστατα ἐπίκλησις, μάλιστα των φερωνύμων του ἐπιστέλλοντος. Κοσμεῖται δὲ τότε τὸ μολυβδοβούλλον καὶ διὰ τῆς εἰκόνας του ἡμωνύμου αγίου ὡς διὰ τῆς τῆς Παναγίας ὅταν πρὸς αὐτὴν ἀπευθύνεται ἐπιγράμμα.

Ἐν τῶν περιεργωτάτων σφραγιστικῶν ἐπιγραμμάτων εἶνε τὸ ἐξῆς:

*Μακρεμβολίτα Μιχαήλ γραφὰς δέχου
ἐκ σῆς ἡμενέτιδος Εἰρήνης φίλης.*

Πόσον περίεργοι θὰ εἴμεθα νὰ ἐμβατεύσωμεν εἰς τὸ οἰκογενεικὸν μυστήριον ὕπερ κρύπτεται διὰ των δύο τούτων στίχων. Διὰ νὰ ἐπιτυπωθῶσιν οὗτοι ἐπὶ του μολυβδοβούλλου ἔπρεπε νὰ κατασκευασθῇ ἴδιον βουλλωτήριον χρησιμεύον ὑπὲρ τῆς Εἰρήνης ἡμελλε νὰ σφραγίσῃ τὰς πρὸς τὸν ἀγαπητὸν σύζυγον ἐπιστολάς της. Ἄρα ἡ ἀπουσία του Μακρεμβολίτου, φέροντος τὸ ἐπώνυμον οἰκογενείας του Βυζαντίου γνωστῆς, ἐξ ἧς κατήγετο ὁ τε Εὐστάθιος ὁ Μακρεμβολίτης, ὁ συγγραφεὺς τῆς μυθιστορίας των καθ' Ἑσμίην καὶ Ἑσμίνην ἴσως δὲ καὶ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία ἡ Μακρεμβολίτισσα, ἡ ἀπουσία, λέγω, του Μιχαήλ ὑπῆρξε μακρὰ. Ἄλλὰ μὴ γνωρίζοντες ἄλλοθεν τὸν ἄνδρα, δὲν δυνάμεθα ἐκ του διστίχου μόνον ἐπιγράμματος νὰ μάθωμεν τίς ἡ αἰτία ἡ κρατούσα αὐτὸν μακρὰν τῆς ἡμενέτιδος. Ἄρα ἰδιωτικαὶ ἀσχολίαι ἢ μᾶλλον ὑπηρεσίαι του κράτους; Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι τὸ πανηγυρικὸν σφράγισμα δεικνύει ἰδιόζουσαν τινὰ περίστασιν ἄγνωστον ἡμῖν καὶ πασιφανῆ ἐπίδειξιν ἀγάπης. Ἄλλὰ τίς οἶδε, μὴ ἐν ᾧ ἡ Εἰρήνη, ἐπιστέλλουσα πρὸς τὸν μακρὰν ἀπόντα σύζυγον, ἐπιδεικτικῶς ἐπέγραψεν ἐπὶ τῆς ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς κρεμαμμένης σφραγίδος τὸ ὄνομα αὐτῆς καὶ τὴν ἀγάπην, παρεμυθεῖτο τὴν ἀπὸ τῆς μακρᾶς ἀπουσίας του συνένου ἄνιαν δι' ἀποστολῆς πιττακίων φερόντων ἡμώνυμόν τινὰ σφραγίδα μετὰ του στίχου

ἐκ τῆς γραφῆς γνώριμος ἡ σφραγὶς τίνος.

Τοιαύτη τις σφραγὶς ἠδύνατο ἴσως νὰ εἶνε ἀρκετὴ διὰ μικρὰς ἐπιστολάς πρὸς συζυγικὸν τινὰ φίλον ἐντὸς των τειχῶν του Βυζαντίου, ἐν ᾧ ταῦτο χρόνως ἢ ἄλλῃ, ἢ ἐπίσημος, συνώδευε τὰ διαπόντια πρὸς τὸν σύζυγον γράμματα. Ἄλλ' ἔστω ἴλεως ἡ μνήμη τῆς ἀπ' αἰώνων κεκοιμημένης.

Ἐκ των ἀνωτέρω ἐνόησεν ὁ ἀναγνώστης ὅτι τὸ σφραγιστικὸν ἐπιγράμμα των Βυζαντινῶν κατὰ πολὺ ὑπολείπεται του ἐπιγράμματος των καλῶν χρόνων. Δὲν στερεῖται μὲν καλῆς τινος πολλακίς ἐπινοίας, δεξιᾶς των ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ἐν βραχυλογίᾳ ἀναγραφῆς. Ἄλλὰ λείπει ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὀξύτης ἐκείνη καὶ ἀγγίχουσα ἢ ἰδιόζουσα

εἰς τὴν ἐπιγραμματικὴν ποίησιν τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ μολυβδοβούλον δένδρον του σφραγιστικῶν ἐπιγράμματος φέρει ἀραιὰ τινὰ ἄνθη. Ὅρθως δ' ἐρρήθη ὅτι ἡ ἄνθησις αὐτοῦ δὲν εἶνε ἡ των θερμῶν ὡρῶν, ἀλλὰ βλάστησις τις χειμερία, καθ' ἣν ἠδόμεθα βλέποντες προβάλλοντες ἐκ τῆς χιόνος κάλυκας τινὰς σπανίους. Τοιαύτη εἶνε ἡ σφραγὶς ἐφ' ἧς ὁ ποιητὴς, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ἐπὶ του ἐτέρου μέρους αὐτῆς κεχαραγμένον Ἰωάννην τὸν Προδρόμον, ἐπιφωνεῖ

Ὁ λύχνος φωτὸς φώτισε σὺν οἰκίῃτην.

Ἐπὶ ἄλλου δὲ μολυβδοβούλλου, ἐφ' οὗ φέρεται ἡ θεοτόκος, ἀναγινώσκωμεν τὸ ἐξῆς ποιητικὸν ἐπιγράμμα:

*Βροτῶν ῥοῆς ἢ στάσις, τὰς πράξεις κύρου
αἰῶσι μακροῖς τῆς ῥοῆς δίχα, κόρη.*

Ἐπὶ δὲ σφραγίδος ἐφ' ἧς ἀπεικονίζεται Ἰωάννης ὁ Θεολόγος ἐπικαλεῖται αὐτὸν ὁ τῆς σφραγίδος κάτοχος Γεώργιος διὰ των ἐξῆς

*Γεώργιον σκέποις με, σεμνὴ παρθένε,
λύχνος γηγῶς μοι τοῖς ποσὶ, φῶς ταῖς τρίβοις.*

Ὡραῖοι διὰ τὸ ποιητικὸν τῆς ἐμφαινομένης εὐλαθείας εἶνε οἱ ἐπόμενοι στίχοι κεχαραγμένοι ἐπ' ἀμφοτέρων των μερῶν μολυβδοβούλλου, ἐφ' οὗ οὐδεμία εἰκὼν αγίου ἐπιτυπώθη:

*Σφράγισμα γραφῶν του δούλου Γεωργίου.
Δι' εὐλάβειαν οὐ φέρει θεῖους τύπους.*

Ὁμοίᾳ δ' εἶνε ἡ σφραγὶς τῆς περιωνύμου Ἄννης Κομνηνῆς, τῆς θυγατρὸς Ἀλεξίου του Α', ἧτις συνέγραψε τὴν Ἀλεξιάδα:

*Δι' εὐλάβειαν οὐ φέρει θεῖους τύπους
Ἄννης Κομνηνῆς ἡ σφραγὶς ἅμα στίχοις.*

Ἐπ' ἄλλης δὲ φερύσης τὴν εἰκόνα Ἰωάννου του Προδρόμου ἐπεχαράχθη τὸ ἐξῆς ἐκφραστικὸν δίστιχον:

*Ψυχῆς ἐμῆς φρουρὸν σε καὶ γραφῶν γράφω,
εἰ καὶ κατ' ἄμρω, πλὴν ἀλλὰ ψυχῆς πλέον.*

Οὐκ ἄστοχος εἶνε ἡ εἰς τὸ ὄνομα Νικολάου του Γλυκέος ἀναφερομένη παιδιὰ, ἧτις περιλαμβάνεται ἐν τῷ ἐξῆς σφραγιστικῷ ἐπιγράμματι:

*Νικολάου γράμματα κυροῦ Γλυκέος
γλυκὸς Ἰησοῦς ἐν γλυκεῖ Νικολάω.*

Ἐξηγεῖται δὲ τὸ δίστιχον ἐκ τῆς ἐν τῷ ἐμπροσθεν μέρει του μολυβδοβούλλου ἐπιτετυπωμένης εἰκόνας του αγίου Νικολάου, οὗ ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν ὁ κάτοχος τῆς σφραγίδος.

Τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις καὶ τὸ σφραγιστικὸν ἐπιγράμμα των Βυζαντινῶν, γνήσιον γέννημα των χρόνων καθ' οὓς τὴν σωζομένην περιβολὴν τῆς ἀρχαίας Μούσης ἐνεδύοντο παρηκμακότες ἀπόγονοι των ἀρχαίων, παραγνωρίζοντες ὅτι ἦσαν πρόγονοι ἄλλης γενεᾶς νέας καὶ τρίθροντες ὀφθαλμοῦς πεπονημένους πρὸς ἥλιον δυόμενον ἀντὶ νὰναβλέψωσι μετὰ θάρρους πρὸς τὴν νέαν ἀνατολήν.

ΣΗΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΔΡΕΣΔΗΣ

Τὸ Μουσεῖον τοῦ Κέρνερ.

Μεταξὺ των τόσων ἐν τῇ Σαξονικῇ πρωτεύουσῃ μουσειῶν τὸ φέρον τὸ ὄνομα του Γερμανοῦ ποιητοῦ, ἂν εἶνε τὸ μικρότερον, δὲν εἶνε ὁμως καὶ τὸ ἥμισυ ἐνδιαφέρον. Τὸ κατ' ἐμὲ μάλιστα ὁμολογῶ ὅτι, ἂν ἐξ ἄλλων καλλιτεχνικῶν καὶ ἱστορικῶν συλλογῶν ἀπεκόμισα πλουσίαις ἐντυπώσεις, ἀλλ' ἐξ οὐδενὸς μεγάρου ἀπῆλθον τοσοῦτου συγκεινημένος, ὅσῳ ἐκ του ταπεινοῦ οἴκου του Θεοδώρου Κέρνερ, ἐνῶ εἶν' ἐγκατεστημένον καὶ τὸ ἡμώνυμον μουσεῖον.

Λησμονῶ ὁμως ὅτι τὸ ὄνομα του Κέρνερ δὲν εἶνε γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτι πρέπει νὰ εἴπω πρῶτον διατὶ ἐπὶ τοσοῦτον τιμᾶται ἐνταῦθα, ὥστε καὶ ἡ ὁδὸς ἐφ' ἧς κεῖται ὁ παλαιὸς οἶκος του ποιητοῦ νὰ καλῆται ὁδὸς Κέρνερ καὶ ἴδιον μουσεῖον νὰ ὑπάρχῃ φερωνύμον αὐτῷ. Ὁ Θεόδωρος Κέρνερ, λοιπόν, εἶνε ὁ Τυρταῖος τῆς Γερμανίας· κατὰ τοῦτο μάλιστα ὑπέρτερος ἐκείνου ὅτι οὐχὶ μόνον διὰ των ἐνθουσιῶδων ἔσμάτων του ἐνέπνευσε τὸ θάρρος καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῖς συμπολίταις του κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον πρὸς τὸν μέγαν Ναπολέοντα, ἀλλὰ καὶ ἠγωνίσθη αὐτὸς ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ἔπεσεν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης καὶ ἐτάφη ἐν Μοββελίῳ του Μεκλεμβούργου τῇ 26 αὐγούστου 1813, ἐν ἡλικίᾳ μόλις 22 ἐτῶν.

Ὡς ποιητὴς ὁ Κέρνερ κατὰ πολὺ βεβαίως ὑπολείπεται των μεγάλων Γερμανῶν ποιητῶν τὰ πολεμικὰ του ἔσματα ὁμως θεωροῦνται ὡς ἄριστα. Καὶ διὰ τὴν ἐπίδρασιν δὲ ἦν ἔσχον τὰ ἔργα του κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους των θυσιῶν καὶ των ἀγῶνων, καὶ διὰ τὸν πρόωρον καὶ ἥρωικὸν θάνατον αὐτοῦ, ἴσως ἀκόμη καὶ διὰ τὴν περικαλλῆ καὶ γλυκεῖαν μορφήν του, ὁ Κέρνερ μετὰ τὸν Σχίλλερ καὶ τὸν Γκαίτε εἶνε ἂν ὄχι ὁ μᾶλλον θαυμαζόμενος, ἀλλ' ὁ μᾶλλον ἀγαπώμενος ἐν τῇ Γερμανίᾳ ποιητῆς. Εἰκόνας καὶ προτομὰς αὐτοῦ βλέπει τις πανταχοῦ ἐκτεθειμένας καὶ πωλουμένας, τὰ δὲ πατριωτικὰ ἔσματα του ψάλλουσιν εὐθυμούντες οἱ σπουδασταί, καὶ διδάσκουσιν αἱ Γερμανίδες μητέρες εἰς τὰ μόλις ψελλίζοντα τέκνα των.

Καθ' ὅσον ἐνθυμούμαι ἐκ των πατριωτικῶν ἐμβλημάτων του Ἰανταλίδης μετέφρασεν ἑλληνιστὶ «*Τὰ καλὸν Στρατιώτην*» καὶ ἐκ των μικρῶν ὠδῶν του τὴν «*Προσευχὴν πρὸ τῆς μάχης*».

Αὐτὸς λοιπόν εἶνε ὁ Θεόδωρος Κέρνερ, τὸ δ' ἐπ' ὀνόματι του τιμώμενον μουσεῖον δὲν περιλαμβάνει μόνον σκεῦη καὶ πράγματα ἀνήκοντα εἰς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἀντικείμενα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας, ἐποχὴν τόσῳ συνδεσμένην πρὸς τὴν προσωπικότητα του στρατιώτου ποιητοῦ.

Εἰσερχόμενός τις εἰς τὸν πρῶτον θάλαμον, χαμηλὸν καὶ σκιερὸν, ὡς ἀληθινὸν τάφον τῆς τόσης δόξης, ἦν περικλείει, βλέπει πρῶτον κύκλῳ ἀνηρτημένας ἐπὶ των τοίχων χαλκογραφίας καὶ λιθογραφήματα ἡγεμόνων καὶ στρατηγῶν, μαχῶν καὶ στρατιωτικῶν παρατάξεων, ἐνῶ ὑπὸ εὐμήκη ὑελόφρακτα ἐρμάκια ἀποστίλθουσι δεκάδες μεταλλίων καὶ ἀριστείων χρυσῶν, ἀργυρῶν ἢ ἐκ ταπεινοτέρων μετάλλων, ἅτινα εἰς ἀνάμνησιν μεγάλων γεγονότων τότε ἐκόπησαν. Ἐντὸς ἄλλων ὑελίνων θηκῶν συνεπτυγμένα ἐγγράφα καὶ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν εἰς θεῖαν τὰς ἐπιγραφὰς ὄλων των συμαχῶν ἡγεμόνων καὶ ἡγεμονίσκων ἀπ' ἐνός καὶ του μεγάλου ἐχθροῦ, του Βοναπάρτου ἀπ' ἐτέρου, ἐνῶ τὰς θύρας ἐπιστέφουσιν ὅπλα ἀπομάχων τῆς μάχης τῆς Δρέσδης καὶ τῆς μάχης του Βατερλώ.

Ἄλλ' ἐνῶ περιέρχεται τις στενὸν θάλαμον σταματᾷ κίφνης ἐκπεληγμένος πρὸ μικροῦ ὑελοσκαποῦς κιβωτίου, του ὁποῦ τοῦ περιεχόμενον φαίνεται καὶ παράδοξον καὶ ἐστηρημένον πάσης ἀξίας. Ἐντὸς αὐτοῦ κείνται ἐκτεθειμένα περιχρᾶ καὶ κακότεχνα γυναικεῖα κοσμήματα ἐκ σιδήρου κατεσκευασμένα: ἐν ψέλλιον, δύο ἐνώτια, δύο τρία μέταλλα, περιέχοντα μάλιστα καὶ τρίχας ἐντὸς εἰς ἀνάμνησιν προσφίλων προσώπων, καὶ τινὰ ἄλλα, ἰδοὺ τὸ περιεχόμενον του κιβωτίου. Τινες λοιπὸν ἦσαν αἱ Ἀθηγαγνίδες αἱ κοσμοῦσαι ἐαυτὰς διὰ τοιούτων βανχουσουργημάτων; Καὶ διατὶ δὲν ἐστάλησαν τὸ πολὺ εἰς τὸ Ἐθνογραφικὸν μουσεῖον, ἀλλ' ἐφυλάχθησαν ἐδῶ τὰ ἄδοξα αὐτὰ πλησίον τόσων ἄλλων ἐνδόξων κειμηλίων;

Ὅχι, δὲν εἶνε ἄδοξα, καὶ εἶνε τιμιώτερα μάλιστα ὄλων των ἄδαμαντίνων κοσμημάτων των χρυσοπωλείων. Ὅχι, δὲν ἐκόσμησαν τὰς βυπαρξὲς ὕψεις καὶ τοὺς μελαψοὺς βραχίονας Ἀθηγαγνίδων, ἀλλὰ τὰς ἀβροτέρας κόρας τῆς Γερμανίας καὶ τὰς εὐγενεστέρους δεσποίνας. Ἡ ἱστορία των εἶνε ἀπλή, ὅσῳ καὶ μεγάλη· ἀκούσατέ των. Ἡ Γερμανία ἐπολέμη ἐπὶ ἔτη, ἡ Γερμανία διεκινδύνευε τὴν ἰδίαν τῆς ἐλευθερίαν, ἡ δὲ θέσις της ἦτο κρισιμωτάτη, διότι ἐστερεῖτο οὐχὶ τόσῳ μαχητῶν ὅσῳ χρημάτων. Ἦτο ἡ ὥρα των γενικῶν εἰσφορῶν· ἕκαστος προσήνεγκεν ἐκ του περισσεύοντος ἢ ἐκ του μόλις ἀρκούντος αὐτοῦ καὶ αἱ γυναῖκες τότε ἐδώρησαν εἰς τὴν πατρίδα τὰ πολύτιμα κοσμήματά των καὶ εἰς ἀνταλλαγὴν ἔλαβον ὅμοια ἐκ σιδήρου. Τόσῳ δὲ γενικῇ ὑπῆρξεν ἡ εἰσφορὰ ὥστε ἐπὶ καιρὸν οὐδεμία Γερμανὶς ἐφάνη φέρουσα χρυσῶν κοσμήματα· διότι καὶ ἂν τις εἶχεν ἀποκρύψῃ τοὺς πολυτίμους στολισμούς της, δὲν ἐτόλμα νὰ τοὺς φέρῃ αἰσχυρομένη.

Ὅσον δ' ἀναλογίζεται τις ὁποῖαν εἰδωλολατρεῖαν τρέφουσιν αἱ γυναῖκες πρὸς τὰ ἀποστίλθοντα ἐκεῖνα κομφοτεχνήματα, ἅτινα ἀναρτῶσιν ἀπὸ του τραχήλου ἢ ἀπὸ των ὠτίων ἢ

περῶσιν εἰς τοὺς βραχίονας καὶ τοὺς δακτύλους, τὸσφ μάλλον ἐκτιμᾷ καὶ θαυμάζει τὴν θυσίαν ἐκείνην τῶν Γερμανίδων γυναικῶν.

Πόσον ὠραία θὰ ἦσαν αἱ Ἑλληνίδες μας ἂν ποτε ἐν ὁμοίᾳ κρίσειμῳ περιστάσει ἀντήλλασσον πρὸς σιδηρὰ τὰ χρυσὰ των κοσμήματα!... Πόσον ὠραία!...

Ἐνῶ τοιαύτη τις σκέψις διήρχετο πρὸ τοῦ λογισμοῦ μου, τὴν προσοχὴν μου προσεκάλει ἡ πελωρία πίπα τοῦ Βλὺχερ. Ἡ πίπα αὕτη, περιώνυμος καὶ διὰ τὴν χωρητικότητά της, καὶ διότι ἀκόμη ἦτο ἡ ἀχώριστος σύντροφος τοῦ μεγάλου στρατάρχου εἰς πάσας τὰς μάχας καὶ ἐπέιχεν οἰονεὶ τόπον στραταρχικῆς βράβδου παρ' αὐτῷ, ἐδωρήθη πρὸ τινος εἰς τὸ μουσεῖον ὑπὸ τοῦ νῦν βασιλέως τῆς Σαξονίας Ἀλβέρτου.

Ἄλλ' ἡ φωνὴ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ μουσείου, ὅστις διακρίνεται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών του καὶ τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς μεταδίδει ταῦτα πρὸς τοὺς ἐπισκέπτας, με προσεκάλει καὶ πάλιν πρὸ τοῦ κιβωτίου τῶν σιδηρῶν κοσμημάτων καὶ ἐφίστα ἰδιαίτερος τὴν προσοχὴν μου εἰς πενιχρὰν καὶ ἡμίσεστον φωτογραφίαν γυναικός, ἣτις ἔκειτο μεταξύ αὐτῶν.

— Καὶ ποία εἶνε αὕτη; ἠρώτησα ἀπορῶν.

— Ἡ Φερδινάνδη Σμετάου.

— Καὶ τί ἔκαμεν, ὥστε νὰ ἔχουν τὴν φωτογραφίαν της ἐδῶ;

— Τί ἔκαμεν; Ἀκούσατε τί ἔκαμε: Ὅταν αἱ ἄλλαι γυναῖκες ἐδίδον εἰς τὴν πατρίδα τὰ κοσμήματα των, αὕτη δὲν εἶχε τίποτε νὰ δώσῃ, διότι ἦτο πτωχή, πολὺ πτωχή. Ἦτο ὅμως ὠραία—μὴ βλέπετε τὴν εἰκόνα, διότι ἦτο πλέον γραῖα, ὅταν ἐφωτογραφήθη. Ὅλοι τὴν ἐθαύμαζον ἐν Δρέσδῃ, πρὸ πάντων διὰ τὰ λαμπρὰ μαλλιά της, μακρὰ ἕως εἰς τὰ γόνατα καὶ ὀλοζανθα ὡσὰν χρυσάφι. Ἡ Φερδινάνδη ἐσυλλογίσθη καὶ εἶπεν: ἂν αἱ ἄλλαι γυναῖκες θυσιάζον τὰ χρυσὰ των κοσμήματα, χάριν τῆς πατρίδος, θυσιάζω καὶ ἐγὼ τὸ μόνον χρυσοῦν κόσμημα τὸ ὁποῖον ἔχω· τὰ χρυσὰ μου μαλλιά. Καὶ χωρὶς νὰ διστάσῃ ἐν πρώτῃ κόπτῃ σύρριζα μετὰ τὸ ψαλλίδι καὶ τὰ φέρει ἐκεῖ, ὅπου κατετίθεντο αἱ ἰδιωτικαὶ εἰσφοραὶ ὑπὲρ τοῦ πολέμου. Τόσον δ' ἡ θυσία τῆς φιλοπατρίδος κόρης ἐνεθουσίασε πάντας, ὥστε οἱ εὐγενέστεροι καὶ πλουσιώτεροι νεανία ἐφιλοτιμήθησαν τίς πρῶτος ν' ἀποκτήσῃ ὀλίγας ἐκ τῶν πολυτίμων ἐκείνων τριχῶν, καὶ τὸ ταμίειον τοῦ πολέμου εἰσέπραξε πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὴν χρυσὴν κόμην τῆς πτωχῆς Φερδινάνδης παρὰ ἀπὸ τὰ βαρύτερα κοσμήματα ἄλλων γυναικῶν.

Ἡ διήγησις αὕτη τὸσφ με συνεκίνησεν ὥστε ἐπὶ πολλὰς στιγμὰς ἔμεινα ἀκίνητος τὸ βλέμμα ἔχων προσηλωμένον ἐπὶ τῆς πρεσβυτικῆς μορφῆς τῆς Φερδινάνδης Σμετάου. Καὶ ἂν τὸ ὑέλινον κάλυμμα δὲν με ἠμυπόδιζε, δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ

ἀσπασθῶ τὴν εἰκόνα ἐκείνην μετ' εὐλαθείας καὶ θαυμασμοῦ!

Τὸ δευτέρον δωμάτιον περιέχει ἀντικείμενα ἀναφερόμενα ἰδίᾳ εἰς τὸν ποιητὴν καὶ εἰς τὴν οικογένειαν καὶ τοὺς ἐπιστήμους φίλους αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον ἡ ἐλαιογραφικὴ εἰκὼν τῆς μητρὸς του Μίννας προσελκύει εὐθὺς τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπισκέπτου. Ἦτο ἀληθῶς ὠραία γυνὴ μελαγχρινή, με ὠραίους μαύρους ὀφθαλμούς, κάθε ἄλλο παρὰ Γερμανίς, ἐξαιρετος τύπος Ἀνδαλουσίας καλλονῆς. Ἐκ τῆς μορφῆς της μετέδωκεν εἰς τὸν υἱὸν τοὺς ὠραίους ὀφθαλμούς καὶ τὴν ἐκφραστικὴν καὶ ἡμερον φυσιογνωμίαν.

Ἐντὸς ὑέλινων θηκῶν ἀνάκεινται ἐν τῷ θαλάμῳ τούτῳ τὰ δύο ἐμβλήματα τοῦ Κέρνερ πλησίον ἀλλήλων τεταγμένα· τὸ ἐμβλημα τοῦ αἰδοῦ, ἡ κιθάρα, καὶ τὸ ἐμβλημα τοῦ στρατιώτου, ὁ ὄπλισμός. Πλησίον τῆς κιθάρας βλέπει τις μουσικούς χαρακτῆρας γεγραμμένους διὰ τῆς χειρὸς τοῦ μεγάλου μουσικοῦ Βέμπερ, καὶ τρίγας ἐκ τῆς κόμης αὐτοῦ, καὶ ὀλιγίστας τρίγας ἀκόμη ἐξ ἄλλης σοφῆς κερκλῆς, τῆς κερκλῆς τοῦ Γκαϊτε.

Τὰ βιβλία τοῦ σχολείου, ἐν οἷς καὶ ἐλληνικὸν λεξικόν, τὰ ἐνδεικτικά του, ἄλλα πλεῖστα μικρὰ ἀντικείμενα παντοειδῆ πληροῦσι μέγα ἐρμάριον. Μεταξὺ τῶν ποικιλωτάτων τούτων πραγμάτων ὑπάρχει καὶ ἐν κομδίον μέγα ὡς τὰλλῃρον χρώματος κυανοῦ, ἐφ' οὗ εἰν' ἐξωγραφημένη ἐλληνικὴ θεότης. Τὸ κομδίον αὐτὸ εἰν' ἐκ κοιτωνίου τοῦ Σχίλλερ. Ἡ δὲ ἱστορία τοῦ κοιτωνίου αὐτοῦ εἶνε πολὺ νόστιμος.

Ὁ Σχίλλερ ἐφιλοξενεῖτο ὑπὸ τοῦ γέροντος Κέρνερ κατὰ τὸ 1784 ἐν τῷ χωρίῳ Λόσβιτς πλησίον τῆς Δρέσδης. Ἦτο τότε πτωχὸς ὁ μέγας ποιητής, τόσον πτωχὸς, ὥστε καὶ τὸν χειμῶνα ἐροῖται ἐστερημένος ἐπαρκῶν ἐνδυμάτων. Ἡ ὠραία Μίννα τότε, ἡ μήτηρ τοῦ ποιητοῦ Κέρνερ, ἤρχισε νὰ πλέκῃ μαλλινὸν χονδρὸν κοιτωνίτην ἵνα τὸν δωρήσῃ εἰς αὐτόν. Ἄλλ' ἀφοῦ τὸν ἐτελείωσεν, μὴ θέλουσα νὰ προσβάλῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Σχίλλερ διὰ τῆς ἀπευθεῖαν δωρεᾶς, ἐφεύρεν εὐφυῶς πλάγιον μέσον τὸ ἐξῆς: Ἐπρομηθεύθη δωδεκάδα κομβίων, ἐφ' ὧν ἦσαν ἐξωγραφημένοι οἱ δώδεκα Ὀλύμπιοι θεοί, καὶ ἀφοῦ προσέραψε ταῦτα ἐπὶ τοῦ κοιτωνίου, κατέλιπεν αὐτόν μίαν πρῶϊαν ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ ποιητοῦ. Ὅταν δ' ἐκεῖνος ἐπανελθὼν ἠρώτησε μετ' ἐκπλήξεως πῶς εὐρέθη τὸ ὠραῖον αὐτὸ καινουργῆς ἐνδυμα, ἡ Μίννα τῷ ἀπεκρίθη ὅτι, ὡς φαίνεται, οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀμείβοντες αὐτόν διὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν θαυμασμόν, ὃν τοῖς ἀπονέμει, ἀπέστειλαν τὸ ἐνδυμα ἀπὸ κοινοῦ καὶ εἰς ἐνδειξὴν ἐχάραξαν τὰς ἰδίας αὐτῶν εἰκόνας, ἕκαστος ἐπὶ ἐνὸς κομβίου. Ὁ Σχίλλερ ἐγέλασε διὰ τὴν ἐπιπόνησιν καὶ δὲν ἐρρίγησε πλέον κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον καὶ τοὺς μετέπειτα.

Ἄναδιφῶν διαφόρους σημειώσεις τοῦ Κέρνερ εὐρίσκω μεταξύ αὐτῶν καὶ μίαν περιεργωτάτην. Εἶνε ἡ σημείωσις τῶν χορῶν οὓς ἐχόρευσε ἐπὶ ἓνα ὀλόκληρον χειμῶνα. Καὶ πρῶτον σημειοῖ ἐκεῖ κατ' εἶδος πόσας πόλικας καὶ πόσους στροβίλους καὶ πόσους πολωνικούς χορούς ἐχόρευσε κλπ. προσθέτων δ' αὐτοῦς ἐξάγει: ἄθροισμα 128 ἐν συνόλῳ! Εἶτα δὲ ἀναγράφει τὰ ὀνόματα τῶν κυριῶν καὶ δεσποινίδων, μεθ' ὧν ἐχόρευσε καὶ ποσάκις μεθ' ἐκάστης. Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης ὁ ἀδιάκριτος ἐξερευνητῆς μανθάνει ὅτι ἡ προτιμηθεῖσα ὄλων ἦτο ἡ δεσποινὴς Schoenberg, μεθ' ἧς ὁ χορευτῆς ποιητῆς ἐχόρευσε δωδεκάκις!

Τὸ τρίτον δωμάτιον, πολὺ μικρότερον τῶν δύο ἄλλων, περιλαμβάνει τὸ ἐκ καρσοῦλου μέγα γραφεῖον τοῦ ποιητοῦ, τὴν βιβλιοθήκην του καὶ τὸ ἀρχεῖον, ἦτοι ἐπιστολάς, ἐγγράφα, χειρόγραφα κλπ. ἀνήκοντα τῇ οικογενεῖᾳ Κέρνερ. Ἐπὶ τῶν τοίχων εἰσὶν ἀνηρτημένοι πλεῖστα εἰκόνες, ἐν αἷς ἐξέχει λαμπρὰ ἐλαιογραφικὴ εἰκὼν τοῦ Σχίλλερ, προσωπογραφία ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου ληφθεῖσα, ἡ ἀρίστη καὶ πολυτιμοτάτη τῶν εἰκόνων τοῦ μεγάλου ποιητοῦ ἀξίζουσα σήμερον ὑπὲρ τὰς 50 χιλιάδας μάρκων. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ὅλη ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Σχίλλερ κατοπτρίζεται εἰς τοὺς ἀπαρμιλλοὺς λαμπροὺς γαλανοὺς ὀφθαλμούς του. Ἐν ἄλλῃ μικρᾷ ἐλαιογραφίᾳ ἀπεικονίζεται αὐτὸς ὁ Κέρνερ ἐν στρατιωτικῇ στολῇ ἔδων πρὸς κλειδοκύμβαλον τὰ πατριωτικά του ἐμβατήρια, ἐνῶ περὶ αὐτὸν ὄμιλος στρατιωτικῶν ἀκροῦται ἐν ἐνθουσιασμῷ. Ἡ εἰκὼν αὕτη μὴ διακρινόμενη ἐπὶ τέχνῃ, τοῦτο ἔχει τὸ ἀξιοσημειωτόν ὅτι εἰν' ἐξωγραφημένη ἐπὶ τεμαχίου ζύλου ληφθέντος ἐξ αὐτοῦ τοῦ κλειδοκύμβαλου ἐφ' οὗ ὁ ποιητῆς ἔκρουε τὰ ἔσματα του. Ἐτέρω εἰκὼν τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ προσωπογραφία τοῦ γέροντος Κέρνερ καὶ τῆς περικαλλοῦς ἀδελφῆς Ἐμμας, ἣτις ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 27 ἐτῶν, ἐν καὶ ἡμισυ μόλις ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλάτου ἀδελφοῦ, συμπληροῦσι τὸν κόσμον τοῦ στενοῦ δωματίου.

Παρὰ τὴν θύραν δ' ἐν πλαίσιῳ ἀνηρτηται αὐτόγραφον τὸ ποίημα ἐκεῖνο τοῦ Σχίλλερ, τὸ ὁποῖον ἐγραψε, καθ' ἣν ἡμέραν, ἐνῶ ἐφιλοξενεῖτο παρὰ τῷ γέροντι Κέρνερ ἐν Λόσβιτς, ἐκλείσθη κατὰ λάθος ὑπὸ τῶν οἰκοδεσποτῶν μόνος καὶ νῆστις ἐν τῷ οἴκῳ.

Ὡς παράρτημα τοῦ μουσείου ὑπάρχει καὶ τέταρτον δωμάτιον μὴ συνεχόμενον πρὸς τὰλλα. Ἐντὸς αὐτοῦ εἰσὶν ἀποθηκευμένα οἰκογενειακά τινα ἐπιπλα καὶ ἐν εἶδει δίσκου μέγα τεμαχίον ἐκ τοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου παρὰ τὸ ὁποῖον ἔθανεν ὁ νεαρὸς ποιητής. Κατάκειται δ' ἐκεῖ βιβλὸν καὶ τετρασυμένον ἐν μέρει παλαιὸν κλειδοκύμβαλον ἀνήκον εἰς τὸν Κέρνερ. Καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ κλειδοκύμβαλου τούτου, κατὰ τὸν συνοδὸν μου διευ-

θυντὴν, ἤγγισαν οἱ δάκτυλοι τοῦ Μόζαρτ καὶ τοῦ Βέμπερ, δὲν ἠθέλησα ν' ἀπέλω πρὶν ἢ ἐγγίσω καὶ ὁ ἄμουσος ἐγὼ τὰ δεδοξαμένα ἐκεῖνα πληκτρα. Ἀλλὰ τὸ ὄργανον ἀφυπνισθὲν αἴφνης ἀνέδωκεν διαμαρτυρόμενον ἦχον παράτονον, ὡς στοναχὴν, ὡς ῥόγγον ψυχορραγούντος, καὶ ἐγὼ μετανοήσας διὰ τὴν ἱεροσυλίαν, ἣν ἀπετόλμησα, κατέθηκα τὸ κάλυμμα μετ' εὐλαθείας καὶ τῷ ἀπέδωκα τὴν εἰρήνην τῆς σιγῆς.

Ἦμην εἰς τὸ κατώφλιον, ὅτε ὁ φιλόφρων διευθυντῆς με παρεκάλεσε νὰ γράψω τὸ ὄνομα μου ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν ἐπισκεπτῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ μοι ἐπέδειξεν ἅμα πλεῖστα μεγάλα ὀνόματα εὐγενῶν καὶ ἡγεμόνων, ἐν οἷς τοῦ νῦν βασιλέως τῆς Σαξονίας καὶ τοῦ μέλλοντος αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Ἦτο δὲ ὑπὸ ἐθνολογικῆν ἐποψίν πλουσιώτατον τὸ βιβλίον, διότι περιεῖχεν ὑπογράφας καὶ Ἰαπώνων ἔτι καὶ Σινῶν. Εἶδον καὶ τινὰς ἐλληνικάς μὲν τὴν μορφήν, ἀλλὰ διὰ ξενικῶν χαρακτήρων γεγραμμένας. Ἄλλ' ἐγὼ ἐπροτίμησα νὰ ὑπογράψω ἐλληνιστί:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

ΟΙ ΕΦΕΔΡΟΙ

Αἱ Ἀθηναὶ μετέβαλον ὀλοσχερῶς ὄψιν. Ἡ εἰρηνικὴ τῶν γραμμάτων πόλις ἀνέλαθεν ἀρήιον ἦθος. Αἱ ἦσχοι αὐτῆς ὁδοὶ ἄς προῖαν καὶ ἐσπέραν διήρχοντο σπουδασταὶ βιβλία ὑπὸ μάλης φέροντες καὶ μαθήτριάς μετὰ τοῦ κεντήματος, πληροῦνται νῦν στρατιωτῶν κατ' ἐνωμοτίας ἐν ῥυθμῷ πρὸς τὸν ἦχον σάλπιγγος βαδίζόντων, πλημμυροῦσιν ἐφέδρων, οἷτινες ἀφικνοῦνται καθ' ἑκατοντάδας ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν.

Ὡς ἐκάλεσεν αὐτοὺς ἡ Πατρις προσέδραμον πάντες εὐγενῶς ἀμιλλώμενοι τίς προθυμότερον νὰ σπεύσῃ. Τὰ φέροντα αὐτοὺς ἀτμόπλοια εἶνε σηματοστόλιστα ὡς ἐν ἐορτῇ: ἐκ τῶν κομιζουσῶν αὐτοὺς σιδηροδρομικῶν ἀμαξῶν ἔσματα ἀνέρχονται ὡς ἐν πανηγύρει. Ἐκ πάσης ἧλθον τῆς Ἑλλάδος γωνίας ὑπὸ τὸ γοργόν δὲ μέλος ἐνθουσιῶδων ἐμβατηρίων, διευθύνονται ζητωκραυγάζοντες, ἐν σώματι, εἰς τὸ στρατολογικὸν γραφεῖον.

Εἶνε πάσης τάξεως πολῖται φοιτηταί, γεωργοὶ ἡλιοκαεῖς, ἐργαστηριοῦχοι ἐξωσμένην ἔτι φέροντες περὶ τὴν ὄσφν τὴν ποδιάν: τινὲς φέρουσιν εὐρωπαϊκὴν στολήν, ἄλλοι τὴν γραφικὴν φουστανέλλαν καὶ τὸ μακτίλιον ἐπὶ κεφαλῆς, ἄλλοι στενὴν ἀναξυρίδα χωρικοῦ ἢ πλατεῖαν νησιώτου, φέσιον ἐρυθρὸν, σκιαδίων ψιάθινον: τινὲς ἀπότριπτον στρατιωτικὸν μακτύριον, λείψανον τῆς ἄλλοτε ὑπηρεσίας των...

Ὁ ἀήρ δονοῦμενος ὑπὸ τῶν χιλιστόμων κραυγῶν κολποῖ τὴν προπορευομένην σημαίαν, ἣτις φέρει ἐπικεντημένον ὑπὸ χειρῶν νεανίδων τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐμβλημα τι γενναῖον: *Τολμᾶν, Νίκη ἢ Θάρατος*. Ἐπὶ τῆς σημαίας τῶν

Κυνουριέων φέρεται *Ζήτω ὁ Πόλεμος!* διὰ γραμμάτων τρεμόντων ὡσεὶ μεταδότη εἰς αὐτὰ τὸ βίγος τῶν κεντησάντων αὐτὰ ἄβρων δακτύλων.

Τὰς σημαίας ταύτας βλέπων ἀνεμνήσθη τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Ἁγῶνος ἐρρακωμένων καὶ πυρκαυστῶν ἄς εὐγενεῖς φιλελληνίδες, εἶχον πέμψει πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 1821. Μία τῶν σημαῶν ἐκείνων διατηρεῖ ἔτι ἔχνη αἵματος. . . Τίς οἶδεν ἂν καὶ αὐταὶ διὰ νέφους πυρίτιδος πρὸς τὸν κίνδυνον χωροῦσαι δὲν ἴδωσι πίπτοντας νέους ἤρωας ἐν τῇ σκιᾷ αὐτῶν, καὶ δὲν κυματίσῃσι κατέρυθροι ἐκ τοῦ αἵματος νέων ἀγωνιστῶν ἐπὶ τῶν ἐχθρικών φρουρίων. . .

Οἱ ἐφεδρῶι γνωρίζουσι τοῦτο, καὶ δὲν ἀποδειλιῶσιν ἀλλὰ κρυγαζοῦσιν ἐν ἀκρατῆτι ἐνθουσιασμῶ: *Ζήτω ὁ πόλεμος!*

Καὶ ὅμως ἀφίνουσιν ὀπίσω αὐτῶν σπαρκατικούς ἀποχωρισμούς: μητέρας ὀλοφυρομένας, νεκρὰς συζύγους σφιγκτικῶς ἀπὸ τοῦ τραχήλου αὐτῶν κρεμαμένας, νήπια περιπαθῶς αὐτοῖς ἐναγκαλιζόμενα· ἐγκαταλείπουν τὸ παρελθὲν ὄλον, τοὺς μόχθους ἐτῶν ὀλοκλήρων. Ὁ βίος αὐτῶν κόπτεται ἀποτόμως· ἡ ἀμπελόστων θὰ ξηρανθῇ, ὁ ἀγρός θὰ γεμίσῃ ἀκάνθιας· τὸ ἄροτρον θὰ σκωριασῇ, τὸ ζευγάρι θὰ πωληθῇ· ὁ οἰκισκος πολλῶν θὰ βημάξῃ· θὰ ἐρεπιώσῃ αὐτὸν ἡ ἔνδεικ. Ὁ πολίτης γέρον θὰ κἀθηται ἄφωνος ἐκ τῆς ὀδύνης παρὰ τὴν ἐρρυτιδωμένην γραΐαν· ἡ μήτηρ θὰ κλαίῃ παρὰ τὴν κοιτίδα τοῦ βρέφους. Ὅταν δὲ πέσῃ τὸ πρῶτον τηλεβόλον, ὅποια φοικιασὶς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅποια λαχτᾶρα μὴ ἡ σφαῖρα εὐρῆκε κατὰκαρδὰ τὸ τέκνον, τὸν πατέρα, τὸν σύζυγον, καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην κεῖται ἐκτάδην ἄταφος. . .

Ἐν τούτοις οἱ ἄνδρες οὗτοι στήνουσι χορὸν ἐν μέσῳ τῶν πλατειῶν, ἐν τυμπάνοις καὶ αὐλοῖς καὶ ᾄσμασι ἑλληνικοῖς. Παράδοξον! γέροντες ἐλθόντες ν' ἀποχαιρετίσωσι τὰ τέκνα τῶν συγχορευοῦσι μετ' αὐτῶν καὶ ζητωκραυγαζοῦσι· βίγος πρὸς μεγαλουργίαν κατέλαβεν ὄλην τὴν Ἑλλάδα. Ἡ φωνὴ τῆς Πατρίδος ἐπέβαλε σιγὴν εἰς πᾶσαν ἄλλην φωνήν. Οὐδεὶς στρέφει πρὸς τὰ ὀπίσω τὸ βλέμμα ὅπως ἴδῃ τί ἄφινει, ἀλλὰ πάντες πρὸς τὰ ἐμπρός, πρὸς τὸν κίνδυνον, πρὸς τὴν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς Πατρίδος.

Οἱ καταταχθέντες ἐφεδρῶι διευθύνονται ἀθρόοι εἰς τὰ παρὰ τὴν Μενῆν τῶν Ἀσωμάτων παραπήγματα τοῦ στρατοῦ. Συναντῶνται μετὰ παλαιῶν αὐτῶν φίλων καὶ φωνὰς ἐκβάλλουσιν ἐκπλήξεως καὶ χαρᾶς. Τινὲς ἐνδυσθέντες ἤδη τὴν στρατιωτικὴν στολὴν καὶ κρατοῦντες τὴν *κουραμίαν* καὶ τὰς ἀρβύλας ἢ τὰ πολιτικὰ αὐτῶν ἐνδύματα ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν πόλιν. Ἀστείζονται πρὸς ἀλλήλους ἐν μεγαλόφρονι ἀμεριμνησίᾳ. Οὐδὲ συλλογίζονται ἂν εἶνε πεπρωμένον νὰ φορέσωσι καὶ πάλιν τὰ ἐνδύματα ἐκεῖνα.

Χαῖρα πλέον μαλακῆ κλίνη, ἣν ἐστρώννουν ἡ μήτηρ ἢ ἡ ἀδελφὴ μετὰ τόσῃς στοργῆς ὑπὸ τὴν πατρικὴν στέγην! Κοιτῶν τῶν ἐφεδρῶν τοῦ λοιποῦ εἶνε αἱ ἐπὶ τοῦ κατωφεροῦς ἐκείνου πεδίου λευκάζουσι σκηναί. Θὰ κοιμῶνται ἐπὶ τοῦ ξηροῦ ἐδάφους μίαν κάπιν ἔχοντες ὡς κλίνην καὶ μίαν ὡς ἐπάπλωμα, ἐν ᾧ ὁ ἄνεμος τὴν νύκτα θὰ γογγίζῃ πλήττων τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς ὡς ἰστίον πλοίου ἐν πελάγει.

Καὶ εἶνε φαιδροὶ καὶ ζωηροὶ μετὰ προθυμίας ἀσκούμενοι· διότι ὁ ἐνθουσιασμός αὐτῶν δὲν εἶνε παραφορά τις στιγμιαία καὶ ἄλογος, οἷστρός τις πρὸς φαντασιώδη ἡρωισμόν, ἀλλὰ προὑπολελογισμένη αὐταπαρησία, θερμουργὸς πρὸς τὴν Πατρίδα ἀφοσίωσις χάριν τῆς ἠποίας τὰ πάντα ἀπεφάσισαν νὰ ὑποστῶσι. Ὁ κίνδυνος, ὁ ἔσχατος κίνδυνος μετὰ τὰς φοβεράς αὐτοῦ συγκινήσεις εἶνε εἰς πολλοὺς προτιμότερος τῆς καθ' ἑκάστην κακουχίας τοῦ στρατιώτου. Ἄλλ' ὁ ἐνθουσιασμός τῶν ἐφεδρῶν εἶνε τόσον διάπυρος ὥστε δὲν ἀποψύχεται οὐδὲ διὰ τοῦ στρατιώτου διερχόμενος. Θεωροῦσιν εὐτυχίαν ὅτι θὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν σιδηρᾶν πειθαρχίαν, εἰς τὰς βαρεῖας ἀγγαρείας, εἰς τὴν τροφὴν τῆς *καρβάρας* εἰς τὰς μακρὰς φρουράς ἐν παγερῷ ψύχει. Γνωρίζουσιν ὅτι ἀποθέσαντες τὴν ἐνδυμασίαν αὐτῶν συναπέθεσαν καὶ τὴν θέλησιν, ὅτι ἕκαστος δὲν εἶνε πλέον ἄτομον, ἀλλὰ μόνος ἐνὸς συνόλου, ὅτι διατίθεται καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ἀνόργανον ὄν. Θὰ τῷ εἴπωσι: *βαδίξε· καὶ θὰ βαδίξῃ· στήθι!* καὶ θὰ σταθῇ· προχώρησον εἰς τὸ στόμιον τοῦ πυροβόλου τοῦ ἐχθροῦ! καὶ θὰ προχωρήσῃ. Ἀπόθανε! καὶ θ' ἀποθάνῃ!

Εἶνε δὲ τόση ἡ πρὸς τὴν Πατρίδα ἀγάπη αὐτῶν, δι' ἣν τὰ πάντα ἐγκατέλιπον, ὥστε πρὶν λάθωσι τὴν τιμὴν ν' ἀποθάνωσι δι' αὐτὴν θὰ ὑποστῶσι καὶ τὰς εἰδεχθεστέρας βανχυσουργίας καὶ τὰς φοβερωτέρας σκληραγωγίας, ἄνευ παρὰπόνου, ἄνευ γογγυσμοῦ, ἄνευ ἀποκαρτερήσεως. Ομοιάζουσι πρὸς τοὺς ἐξάλλως ἀγαπῶντας, οἷτινες λογιζόνται εὐτυχίαν καὶ αὐτὴν τὴν ὀδύνην, ἀρκεῖ ὅτι πρὸέρχεται ἐκ τῆς λατρευομένης φίλης.

Τοιοῦτος ἐφάνη διὰ μίαν ὁ Ἑλληνικός λαός, τὴν στιγμὴν τοῦ κινδύνου. Μέγας πρὸς θυσίας καὶ τολμήματα, ἔτοιμος νὰ προχῆ τὸ αἷμα αὐτοῦ καὶ τὸ χρῆμα, ἔτοιμος νὰ προσενεχθῇ ὀλοκῶταμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατρίδος, ἔτοιμος νὰ δημιουργήσῃ ἱστορίαν διὰ τοῦ ζήφους του. Πόσον τὸν ἐσυκοφάντησαν οἱ δυσσημήσαντες αὐτὸν ὡς ἐκφυλισθέντα. Ὅχι! δὲν ἐλησημόνηε τὸν Μέγαν ἀγῶνα ἐξήκοντα ἔτη τώρα· ἀνεπαύετο, ἀνέκτα δυνάμεις, καὶ ἰδοὺ ἠνωρθῶθη φαρμαλέος, φοβερός. Πόσον τὸν ὕβρισαν οἱ κυβερνήσαντες αὐτὸν σκωρικῶν ὕπλον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ὑπολαθόντες. Ὡ! ἂν κάλλιον διεγίνωσκον αὐτὸν τί ἠδύναντο νὰ πράξωσι διὰ τοιοῦτου μεγαλουργοῦ λαοῦ!